

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU**  
**UČITELJSKI FAKULTET**  
**ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**MARIJA STRAHINIĆ**  
**DIPLOMSKI RAD**

**WALDORFSKA ŠKOLA**

**Petrinja, srpanj 2018.**

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU**  
**UČITELJSKI FAKULTET**  
**ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**  
**Petrinja**

**DIPLOMSKI RAD**

**Ime i prezime pristupnika: Marija Strahinić**

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Waldorfska škola**

**MENTOR: doc. dr. sc. Marina Đuranović**

**Petrinja, srpanj 2018.**

# SADRŽAJ

<b>SAŽETAK</b>	<b>1</b>
<b>SUMMARY</b>	<b>2</b>
<b><u>1. UVOD</u></b>	<b><u>3</u></b>
<b><u>2. WALDORFSKA PEDAGOGIJA I ANTROPOZOFIJA</u></b>	<b><u>4</u></b>
2.1. RUDOLF STEINER (1861. – 1935.)	5
2.2. ODGOJ DJETETA	8
2.2.1. NOVOROĐENČE I MALO DIJETE	8
2.2.2. PRVA IGRAČKA	9
2.2.3. ČAROBNA RIJEČ „OPONAŠANJE“	10
<b><u>3. PEDAGOŠKA NAČELA RUDOLFA STEINERA</u></b>	<b><u>11</u></b>
3.1. STRAHOPOŠTOVANJE PREMA DUHOVNOM PODRIJETLU DJETETA	11
3.2. ODGOJ „ONOGA ŠTO ČOVJEK DONOSI SA SOBOM“	12
3.3. TEMPERAMENT	12
3.4. SEDMOGODIŠNJA RAZDOBLJA	13
3.5. SVEOBUHVAATNO SHVAĆANJE	14
3.6. OSPOSOBLJAVANJE OSJETILA	15
3.7. SAMOODGOJ ODGAJATELJA	16
<b><u>4. ŠTO MOŽE UČINITI DJEČJI VRTIĆ?</u></b>	<b><u>17</u></b>
<b><u>5. WALDORFSKA ŠKOLA</u></b>	<b><u>18</u></b>
5.1. UČITELJ	19
5.2. DNEVNI RITAM I NASTAVA PO EPOHAMA	21
5.3. NASTAVNI MATERIJAL	24
5.4. NASTAVA UMJETNOSTI	25
5.4.1. CRTANJE OBLIKA	25
5.4.2. BOJE	27
5.5. NASTAVA RUČNOG RADA I ZANATSTVA	29
5.6. TJELOVJEŽBA	31
5.7. EURITMIJA	32
5.8. NASTAVA STRANIH JEZIKA	33
<b><u>6. PRVIH OSAM GODINA ŠKOLOVANJA</u></b>	<b><u>34</u></b>

<b>6.1. OD SLIKE DO SLOVA</b>	<b>34</b>
<b>6.2. BAJKE</b>	<b>35</b>
<b>6.3. UČENJE RAČUNANJA</b>	<b>36</b>
<b>6.4. BASNE I LEGENDE</b>	<b>38</b>
<b>6.5. STARI ZAVJET</b>	<b>39</b>
<b>6.6. ZOOLOGIJA I BOTANIKA</b>	<b>39</b>
<b>6.7. ZEMLJOPIS I POVIJEST</b>	<b>41</b>
<b>6.8. DRAMSKE IGRE</b>	<b>44</b>
 <b>7. SLOBODNA ŠKOLA</b>	 <b>45</b>
 <b>8. WALDORFSKA ŠKOLA U ZAGREBU</b>	 <b>46</b>
 <b>9. ZAKLJUČAK</b>	 <b>49</b>
 <b>LITERATURA</b>	 <b>50</b>
 <b>POPIS SLIKA</b>	 <b>52</b>
 <b>IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA</b>	 <b>54</b>

## SAŽETAK

Pedagoške i didaktičke koncepcije koje se javljaju krajem 19. i početkom 20. stoljeća ostavile su važan trag u povijesti pedagogije i školstva. One su postale alternativa državnim školama. Jedna od njih je i waldorfska škola čiji je osnivač Rudolf Steiner, poznati austrijski filozof (antropozof). Današnje waldorfske škole rade prema njegovim načelima: orijentacija nastavnih sadržaja na duhovne potrebe i duševni razvoj djeteta, osposobljavanje osjetila, snažan naglasak na nastavu umjetnosti i ručni rad, prelaženje u viši razred bez ocjena, organizacija nastave po epohama, učenje dva strana jezika od prvog razreda, suradnja učitelja i roditelja na zajedničkim odgojnim zadacima, stjecanje znanja u izvornoj stvarnosti. U nastavnim aktivnostima važno mjesto zauzima euritmija koja ujedinjuje glazbu, govor, tjelesne vježbe i scenski izraz te tako potiče skladan razvoj duha i tijela.

Prema statističkim podacima danas u svijetu djeluje oko 1000 waldorfskih škola. U Hrvatskoj djeluju dvije škole, u Zagrebu i Rijeci. Cilj rada je opisati i samim time približiti javnosti načela rada waldorfskih škola kao važnost poticanja i razvoja školskog pluralizma

**Ključne riječi:** *antropozofija, pedagoška načela, učenik, učenje, waldorfska škola*

## **SUMMARY**

Teaching and didactic methods emerging in the late 19th and early 20th century have left an important mark in the history of pedagogy and education. They have become an alternative to public schools. One of them is Waldorf school founded by Rudolf Steiner, a well-known Austrian philosopher (anthroposophist). The work of Waldorf schools today is based on his principles: the focus of teaching material on spiritual needs and child's development of spirituality, the training of the senses, a strong emphasis on teaching art and handwork, grades-free end of school year, teaching organization by stages, learning two foreign languages from the first grade, cooperation between teachers and parents on joint educational tasks, knowledge acquisition in original reality. Eurythmy, which unites music, speech, physical exercises and stage performance, has taken an important place in teaching activities thus encouraging a harmonious development of spirit and body.

As per statistical data, there are currently about 1000 Waldorf schools in the world. Croatia has two, in Zagreb and in Rijeka. The paper aims at describing the principles on which the work of Waldorf schools is based thus raising its awareness in public as important factors in the development and stimulation of school pluralism.

**Key words:** anthroposophy, pedagogical principles, pupil, learning, Waldorf school

## 1.UVOD

Alternativne škole počivaju na ideji pedagoškog pluralizma o postojanju više škola koje osnivaju građani, udruženja građana i učitelja, vjerske zajednice te lokalne uprave i drugi subjekti. Primjeri su organiziranja nastave koja je usmjerena na učenike. U prvi plan stavljeni su učenici kao aktivni sudionici odgojno-obrazovnog procesa.

Prva waldorfska škola osnovana je 1919. godine u njemačkom gradu Stuttgartu i bila je namijenjena djeci radnika u tvornici cigareta Waldorf-Astoria. Zasluga je to Rudolfa Steinera, austrijskog filozofa koji je imao kompleksan pristup cjelokupnoj ljudskoj djelatnosti (antropozofija), i Emila Molta, direktora tvornice. Danas u svijetu postoje 1.023 waldorfske škole (uključujući Rusiju, Kinu, Izrael, Japan, Koreju i Egipat), ali najviše ih je u Nizozemskoj (85), Skandinaviji (120), Austriji (18) i Njemačkoj (229). U Hrvatskoj djeluju dvije škole, u Zagrebu i Rijeci. Te su škole dobro poznate po svojim specifičnostima. Npr. nemaju ravnatelja i udžbenika, zanimaju ih umjetnost i obrt, nastava je organizirana po epohama, metode i nastavni sadržaji prilagođavaju se razvojnim fazama učenika (Paschen, 2014).

Antropozofsko učenje služi kao znanstvena podloga waldorfske pedagogije te ćemo o tome govoriti prije da bismo lakše razumjeli sve što se događa u waldorfskim školama. Način rada učitelja prilagođava se učenikovim interesima i mogućnostima, što je detaljno objašnjeno u radu.

## 2. WALDORFSKA PEDAGOGIJA I ANTROPOZOFIJA

*„Što je waldorfska pedagogija? Nagovještaj odgovora je u onom glavnom iskustvu ljudskoga življenja na Zemlji – slobodi. Sloboda je ključna riječ u waldorfskoj pedagogiji“ (Steiner, 2008, str. 18).*

Pod pojmom sloboda se misli na pravo svakog ljudskog bića da objavi i razvije sve ono što je kao pojedinac donio sa sobom. Misli se i na pravo svakog djeteta da razvije i ostvari ono što mu je život dao kao zadatak, a ne država, društvo ili ekonomija. Da bismo znali što je čovjeku usađeno, da bismo znali što se u njemu može razviti moramo se zapitati „Što je čovjek?“. Zato u pozadini waldorfske pedagogije stoji antropozofija - znanost o čovjeku (Steiner, 2008).

Antropozofija je znanost o tijelu, duši i duhu. Čovjek je građen od triju svjetova. Svojim tijelom pripada svijetu koji opaža tijelom; svojom dušom gradi vlastiti svijet, a duhom mu se objavljuje svijet. Steiner smatra da on kao duhovni čovjek mora postojati prije svoga rođenja. U svojim precima nije postojao, jer su oni duhovni ljudi koji su različiti od njega. On smatra da je on kao duhovno biće ponavljanje jednog takvog bića iz čije se biografije može objasniti i njegova. Antropozofija uči da se čovjekovo biće sastoji od četiri dijela: fizičko tijelo, eteričko ili životno tijelo, duševno tijelo i JA. Čovjekovo fizičko tijelo je isto kod svih ljudi. Životno tijelo fizičke tvari priziva u život i čuva fizičko tijelo od raspadanja te omogućuje rast, razmnožavanje i snagu naslijeđa. Nakon smrti fizičko tijelo se raspada u mineralnom, a životno (eteričko) u životnom svijetu. Kada se čovjek rodi napušta majčin ovoj i dolazi u direktan dodir s fizičkim svijetom. Antropozofija smatra da je tako rođeno tek fizičko tijelo, a ne i životno. Životno tijelo napušta tek u vrijeme izbijanja drugih zuba, a astralni ovoj ostaje do puberteta. Steiner smatra da životno (eteričko) i astralno (osjećajno) tijelo postoje od početka samo su zaštićeni ovojem (Matijević, 2001).

Eteričko tijelo ima čovjek, a ima ga i biljni i životinjski svijet. Ono nam uvjetuje da se tvari i snage fizičkog svijeta organiziraju i uobličuju u pojave rasta, razmnožavanja... To eteričko tijelo je graditelj i arhitekt fizičkog tijela. Zato se fizičko tijelo može smatrati ogledalom, tj. izrazom eteričkog tijela (Steiner, 1995).



*„U vrijeme puberteta potpuno se oslobađa astralno tijelo, kao što se fizički oslobodilo fizičkim rađanjem, a eteričko promjenom zuba. Tako antropozofija govori o trostrukom rođenju čovjeka“ (Matijević, 2001, str. 61)*

*”Antropozofija ima svoje korijene u duhovnom svijetu ali njezine grane, listovi, cvijeće i plodovi rastu dalje u sva područja ljudskog života” (<https://centar-rudolf-steiner.com/antropozofija/>).*

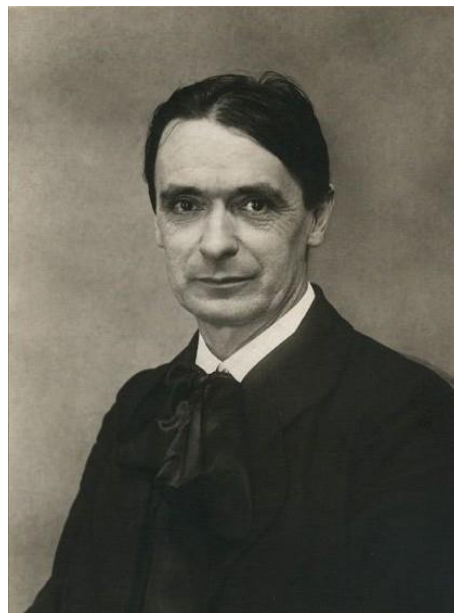
## 2.1. Rudolf Steiner (1861. – 1935.)

Rudolf Steiner poznat je mnogim ljudima kao osnivač waldorfske pedagogije. On nije bio samo pedagog, bavio se prirodnim znanostima, filozofijom, umjetnošću i književnošću. Rođen je 1861. godine u Kraljevcu (mjesto između Austrije i Mađarske) kao najstariji sin. Otac mu je bio željeznički službenik pa je kao dijete puno više volio kolodvore nego školu. Geometrija je bila prvi predmet koji ga je u osnovnoj školi oduševio. Nakon što je maturirao 1879. godine Steiner je u Beču studirao biologiju, kemiju i fiziku. Putujući vlakom Steiner je upoznao jednog čovjeka s kojim je otvoreno mogao razgovarati o svojim duhovnim i osjetilnim doživljajima. Kao osamnaestogodišnjak je upoznao duhovnog učitelja o kojemu je pisao u svojoj autobiografiji *Moj životni put*. Profesor povijesti književnosti Karl Schroer preporučio je Steinera za urednika Goetheovih prirodnoznanstvenih djela. Nakon što je završio studij zaposlio se kao odgajatelj jednog zaostalog desetogodišnjaka. Tijekom dvije godine rada s njim Steiner ga je uspio osposobiti za srednju školu tj. gimnaziju te je kasnije dječak Otto postao liječnik. Do svoje 29. godine Steinerov pedagoški rad sastojao se iz davanja poduka iz raznih predmeta. Studirao je na tehničkom fakultetu, ali doktorski rad je položio iz filozofije koja ga je najviše zanimala (Seitz i Hallwachs, 1997).

Godine 1890. Steiner je u Weimeru sudjelovao u radu na tzv. „Sofijinom izdanju“ Goetheovih spisa. Namjera mu je bila da se prikažu njegovi spisi i njegov cjelovit pogled na svijet, ali znanstvenicima u Weimeru je više stalo do očuvanja tradicija te je zato došlo do nerazumijevanja. Zbog toga je Steiner u svojim prvim filozofskim radovima zapisao one misli koje nije smio još javno iznijeti (Seitz i Hallwachs, 1997).

„Temeljne smjernice spoznajne teorije u Goetheovom pogledu na svijet“, „Istina i znanost“ i „Filozofija slobode“. „Njegov najvažniji cilj je bio: otkloniti sve ono što dolazi iz misticizma i spiritizma i što zasjenjuje duhovni svijet modernih ljudi koji razmišljaju" (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 116). Od 1900. godine Rudolf Steiner je u Berlinu držao predavanja i živio kao slobodni pisac. Pred članovima Teozofskog društva održao je svoje prvo predavanje - „Kršćanstvo kao mistična činjenica“. Nakon toga predočio je svoju svemirsku sliku Krista kao univerzalnu sliku svijeta, koja nije bila vezana za određenu vjeru. Takva slika svijeta nastala je u njegovom djetinjstvu pod utjecajem njegovog oca i katoličke vjere (Seitz i Hallwachs, 1997).

Steiner je 1902. godine u Berlinu govorio pred članovima društva „Giordano Bruno“. To je bilo znanstveno udruženje u kojemu je bio član. Tjedan dana kasnije podpredsjednik udruženja poveo je diskusiju oko Steinerova predavanja te je izrazio žaljenje jer je predavanje slušalo samo tristotinjak ljudi, a ne tri tisuće osoba koje sačinjavaju javni duhovni život Njemačke. Steiner je ubrzo postao ugledno ime u vodećim znanstvenim krugovima (Carlgren, 1991).



Slika 1. Rudolf Steiner

1904. godine Steiner je izložio svoja temeljna razmišljanja o antropozofiji u knjizi *Teozofija*. Glavne teme su čovjekova tročlanost – tijelo, duša i duh, zatim reinkarnacija i karma. Godine 1907. nastalo je Steinerovo pedagoško djelo *Odgoj djeteta promatran preko duhovnih znanosti*. Radnici tvornice cigareta Waldorf-Astoria kojima je Steiner držao predavanja o pedagoškim i socijalnim temama, odlučili su da za svoju djecu tu pedagogiju pretvore u djelo (Seitz i Hallwachs, 1997).

Uz pomoć direktora tvornice Emila Molta otvorena je 1919. godine u Stuttgartu prva waldorfska škola. U Stuttgartu je održan i prvi seminar za izobrazbu waldorfskih učitelja. Iz waldorfskog školskog pokreta nastali su waldorfski dječji vrtići. Za njih se zauzimala Caroline von Heydebrand. Rudolf Steiner držao je predavanja u mnogim gradovima Njemačke. Njegove ideje naišle su na dobar odjek i u inozemstvu, posebno na seminarima u Engleskoj. S druge strane bilo je i puno protivnika, jer njegov pogled na svijet nije odgovarao mnogim njegovim suvremenicima (Seitz i Hallwachs, 1997).

*„Steiner je dizajnirao 17 zgrada, od kojih nekoliko spada među značajnija djela moderne arhitekture. Prvi i drugi Goetheanum, sagrađeni u Dornachu (Švicarska), bili su namijenjeni smještaju škole za duhovne znanosti i kazališnih prostora“* (<http://www.iwp.hr/steiner.html>).



Slika 2. Prva zgrada Goetheanum

Godine 1992. izgorio je prvi Goetheanum u kojem je radilo 17 ljudi različitih nacionalnosti, ali Steiner nije odustao nego je osnovao Opće antropozofsko društvo. Godine 1925. kada je počela izgradnja nove zgrade Goetheanuma u Dornachu, Steiner je teško obolio. Iz bolničke postelje pisao je svoju autobiografiju *Moj životni put*. Rudolf Steiner umro je 30. ožujka 1935. godine u Dornachu (Seitz i Hallwachs, 1997).

## 2.2. Odgoj djeteta

*„Ono što je odgajatelj u prvih sedam godina propustio ne može se kasnije popraviti“* (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 137). Još uvijek se dovoljno ne cijeni značenje prvih sedam godina djetetova života. U to se doba oblikuju tjelesni organi, kasnije dolazi do rasta, ali taj rast slijedi one temelje koji su postavljeni prije njega (Seitz i Hallwachs, 1997).

### 2.2.1. Novorođenče i malo dijete

Nakon što je dijete devet mjeseci provelo u majčinom tijelu potrebna mu je eterična zaštita. Priroda je majci i djetetu podarila omotač koji se sastoji od životne snage, topline i intuitivnog opažanja. Dojenje je najbolja prilika da se veza između majke i djeteta ojača. Taj duševni omotač štiti majku od strahova i sumnji i daje joj sigurnost da vjeruje u svoje instinkte. Kod malog djeteta teško možemo govoriti o „odgoju“, to mlado biće ne trebamo „uzgajati“ nego samo štititi i promatrati s divljenjem i strahopoštovanjem. Osnovne geste zaštite i topline kao i ritam popraćen zvukovima određuju način ophođenja s malim djetetom u prvim godinama života. Ružičasti ili plavi baldahin iznad kolijevke još mu uvijek zaklanja sve ono što mu je strano. Šumovi i ekstremno izražavanje ljudskih emocija ne trebaju prodirati u njegov životni prostor. Malo dijete treba biti okruženo prirodnim materijalima kao što su pamuk, svila, vuna. Iz prehrane treba odstraniti sve umjetno, npr. prskano povrće, bijeli šećer... Prirodna hrana jača stvaranje organa i podupire harmoničan razvoj. Radio, televizija i šarene slike iz časopisa ometaju njegovo sanjalačko uživanje u svijetu.

Kao što baldahin na krevetiću štiti novorođenče, tako bi se i roditelji trebali pobrinuti da stvore nevidljivu zaštitu za malo dijete i da ga zaštite od nepotrebnih i štetnih utjecaja (Seitz i Hallwachs, 1997).

### 2.2.2. Prva igračka

Djetetovo tijelo njegova je prva igračka pri rođenju. Ima male ruke i stopala, koja može pokretati te usta koja proizvode različite zvukove. „*Tijelo je tijekom cijelog dana instrument za igru i učenje koji predstavlja prvi susret sa svijetom*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 138). To se iskustvo proširuje na glas, lice i ruke roditelja i braća i sestara. Prve zajedničke igre su kratke pjesmice pri kupanju, oblačenju, premotavanju i sl. Kada dijete počne puzati odlučujuće značenje ima kvaliteta osjetilnih dojmova, a ne kvantiteta: majčina haljina, drvena noga od stola i mekani tepih prenose prve kvalitativne utiske svijeta koji okružuje dijete. Dijete sve dojmove upija duboko u sebi i treba posvetiti veliku pažnju kvaliteti materijala. Sve dojmove koje dijete prima iz svijeta trebaju biti „usklađeni“: ono što oko vidi kao drvenu površinu stola treba i pri dodiru biti drvo, a ne umjetni materijal. Također krzno zečića s kojim se dijete igra ne smije biti polyester koji šuška kad se zečić miluje. Igračke moraju biti od prirodnog materijala u svojim izvornim oblicima i bojama. Prirodni materijali potiču dijete na upoznavanje svijeta – kao što to čine odijevanje, hranjenje i sve što ga okružuje. Čiste, nepromiješane boje dobro djeluju na boju dok uzorci i šare malom djetetu nisu potrebni. Najvažnije igračke su životinje i lutke. Na početku je dovoljno neku krpicu zamotati i uzeti u naručje i ljuljati. Kasnije se može uzeti malo više oblikovana lutka kojoj su naglašeni udovi i glava. Dok se dijete ne može uspraviti ne treba mu ni davati životinjske oblike da se preko oponašanja životinja ne bi poremetilo načelo ljudskog uspravnog hoda. Kada dijete nauči hodati drvene ili ispletene životinje postaju njegovi ljubimci (Seitz i Hallwachs, 1997). „*Maštovitost djeteta želi doći do izražaja, jer se komad drveta može pretvoriti i u brod, i u životinju, pa na kraju i u vatrogasni auto ili lutku. Zato ponuđeni oblici trebaju biti elementarni, a njihove površine prirodne, tako da duša ima dovoljno slobodnog prostora za oblikovanje*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 140). Djetetu ne treba kupovati skupe igračke koje su opremljene sa svim pojedinostima i udobnostima jer to sprječava njegov razvoj (Seitz i Hallwachs, 1997).

Djeca pomoću svoje mašte mogu promijeniti bilo kojoj igrački funkciju: električno glačalo za lutke pretvaraju u auto, šarenu, plastičnu slušalicu od dječjeg telefona koriste kao kuhaču i sl. Ipak se ne možemo na duže vrijeme pouzdati u tu kreativnost. Ako djetetu duže vrijeme damo igračke koje su oblikovane do krajnjih pojedinosti tada zamire snaga za unutarnjim oblikovanjem i maštovitost se ulijeni (Seitz i Hallwachs, 1997). Trebalo bi se razmisliti o kupovinama igračaka koje kupujemo jer nas peče savjest ili ne možemo reći ne., *Od poplave igračaka korist ima samo industrija igračaka, ali naša djeca ne!*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 140).

### 2.2.3. Čarobna riječ „oponašanje“

Djeca oponašaju ono što se oko njih događa. Mala djeca najčešće stoje kraj odraslih i oponašaju njihove geste. Oponašanje se na početku događa nesvjesno, a postupno ono biva svjesnije i dolazi do izražaja prilikom igranja, kada se doživljaji u tramvaju, u zoološkom vrtu ili u obiteljskom životu ponavljaju u dječjoj igri. Svako dijete ima potrebu za oponašanjem. Ukoliko odrasli tu potrebu sputavaju, mogu se očitovati opasne posljedice (Carlgren, 1991).



Slika 3. Dijete oponaša majku

Kada dijete prvi put počne galamiti trebamo razmisliti jesmo li u nekom trenutku bili ljuti pred njim. Kada dijete bez ljubavi odbacuje neke igračke to je možda znak da se i mi sami tako ponašamo prema stvarima. *„Ako želimo da naša djeca vole i cijene prirodu, tada je dovoljno naše poštovanje u ophođenju s biljkama i životinjama, sa svim onim što dolazi iz prirode kao i s hranom“* (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 143).

Ponašanje prema drugim ljudima ne treba „uvježbavat“ jer će se ono samo razvijati preko promatranja onoga kako se odrasli ophode jedni prema drugima (Seitz i Hallwachs, 1997).

*„Oponašanje je za dijete važno isto toliko koliko i disanje: osjetilni se dojmovi udišu, potom slijedi oponašanje kao izdisanje“ (Carlgren, 1991, str. 28).*

### 3. PEDAGOŠKA NAČELA RUDOLFA STEINERA

Pedagogija Rudolfa Steinera zauzima drugačije stajalište od klasične pedagogije, čije se metode koriste u državnim vrtićima i školama. *„Glavni cilj ove pedagoške metode je težnja za usklađivanjem djetetovog „duhovnog i zemaljskog dijela“, kroz mnogo veću slobodu u odgoju. Njemu se pristupa kao pojedincu čiji se razum, emocije, i htijenje nastoje oplemeniti i razviti kao cjelovito biće“* (<https://2012-transformacijasvijesti.com/opcenito/waldorfska-pedagogija-i-rudolf-steiner>).

Najvažnija pedagoška načela Rudolfa Steinera, a time i waldorfske pedagogije su: strahopoštovanje prema duhovnom podrijetlu djeteta, odgoj onoga što čovjek donosi sa sobom, temperament, sedmogodišnja razdoblja, sveobuhvatno shvaćanje, osposobljavanje osjetila i samoodgoj odgajatelja (<http://www.roditelji.hr/vrtic/waldorfska-pedagogija-u-sluzbi-odgoja-slobodnih-ljudskih-bica/>).

#### 3.1. Strahopoštovanje prema duhovnom podrijetlu djeteta

Steiner je na svojim prvim predavanjima u Stuttgartu koja su bila namijenjena nastavnicima opisao kako se duhovni dijelovi čovjeka takoreći presvlače tjelesnošću napuštajući stupnjeve prije rođenja. Djetetu se pristupa kao pojedincu, individui pa je tako i zadaća nastavnika usmjerena na poštivanje osobe te na usklađivanje tjelesnog i duhovnog dijela učenika. *„Ne treba pokušavati da se preko odgoja i prema vlastitim planovima djetetu nešto usadi, nego treba osluškivati pravu prirodu djeteta“* (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 125).

Duh odgajatelja može se povezati s onim što je duhovno u djetetu nadilazeći bilo kakvu teoriju odgoja i osobne sposobnosti i poteškoće (Seitz i Hallwachs, 1997).

### 3.2. Odgoj „onoga što čovjek donosi sa sobom“

Ljudskom razumu moralo bi biti jasno da dijete nije posve određeno naslijeđem jer bi se u tom slučaju moglo posve odustati od odgoja i umjesto toga „uzgajati“ pametnu djecu. Svako dijete je individua, sa svojim emocijama, razmišljanjima, stoga je postupanje odgajatelja i nastavnika u velikoj mjeri uvjetovano vlastitom intuicijom i osluškivanjem djetetovih potreba, a djelovanje nije strogo određeno jednom teorijom ili programom (Steiner, 1995b). *„Što god praksa sadašnjeg života traži od čovjeka mora se ogledati u programu takve škole, a što treba vladati kao duh nad svim u takvom životu, u djeci se mora pobuditi odgojem i nastavom“* (Steiner, 1995a, str. 15).

### 3.3. Temperament

U procesu odgoja i obrazovanja učenika odgajatelji i nastavnici trebaju voditi računa o temperamentu djeteta koji se ne mogu jednostavno objasniti preko raspoloženja ili osjećaja izvana, nego ih je moguće objasniti putem duhovne znanosti i odnosa koji postoje među tim dijelovima bića. Dijete je u prvih sedam godina života sangvinik (iznutra je slabiji, lako mu je skrenuti pažnju, površan). Vlastiti temperament stvara se tek nakon tog razdoblja. U školskoj dobi dijete može biti melankolik (zamišljen, iznutra jak, sklon dubokom razmišljanju), kolerik (iznutra jak, lako se uzbudi, brzo se naljuti) ili flegmatik (iznutra je slab, miran je i lijen, sklon je nepokretnosti). Homeopatsko načelo promatranja temperamenata vrijedi za način na koji djeca sjede, za izbor boje vlastite odjeće, za izbor odgovarajućeg instrumenta, prehrane i terapije. To znači da flegmatičnom djetetu treba pružiti mir i sporost, koleričnom djetetu snagu, sangviničnom promjenu i melankoličnom materijal koji potiče na razmišljanje (Seitz i Hallwachs, 1997).



### 3.4. Sedmogodišnja razdoblja

Važno je istaknuti podjelu na sedmogodišnja razdoblja koje je zapravo razdoblje dodira tjelesnog i duhovnog kod djeteta. Svako razdoblje nosi svoje specifičnosti, ali i sposobnosti koje bi dijete trebalo savladati jer one djeluju na pojedinca tijekom cijelog života, izgrađujući ili razarajući čovjeka. Prvo sedmogodišnje razdoblje počinje rođenjem fizičkog tijela. Malo dijete je osjetilno biće koje sve oponaša i upija. Kao što je fizičko tijelo zaštićeno u tijelu majke za vrijeme trudnoće tako je u tom razdoblju eterično tijelo još skriveno i zaštićeno. U drugom sedmogodišnjem razdoblju, kad se nakon izmjene zuba oslobađa eterično tijelo, dijete može učiti preko autoriteta odgajatelja kojeg voli. Dijete svojim tijelom prima ritmove i navike koje će mu kasnije omogućiti da razvije vlastitu snagu i samostalnost. Treće sedmogodišnje razdoblje određeno je pubertetom koji se kod djevojčica pokazuje prvom menstruacijom, a kod dječaka mutiranjem. Puno važniji od toga su astralni „trudovi“ koji se pokazuju u velikoj potištenosti, rastrganosti između maštanja o svemoći i nezadovoljstva sa samim sobom i s cijelim svijetom. Kad se rodi vlastito ja ulazi se u četvrto sedmogodišnje razdoblje. Sada su se kod mladog čovjeka stasali i duša i tijelo, može se reći da je dijete postalo „odrasli“ čovjek. Ako odgoj ima uspjeha to će se manje pokazati u poslovnoj karijeri, a puno više u sjedinjenju s životnim planom kojeg dijete donosi na svijet. Steiner na sedmogodišnja razdoblja dijeli i život koji slijedi nakon tih razdoblja. Od sredine života na sljedeća razdoblja djeluju prethodna sedmogodišnja razdoblja. Sposobnosti i štete koje su nastale u prethodnim razdobljima, djeluju i u kasnijim razdobljima tako da izgrađuju ili razaraju čovjeka. Ako se primjerice počne prerano s apstraktnim učenjem doći će do preuranjene skleroze u kasnijem životu (Seitz i Hallwachs, 1997).

### 3.5. Sveobuhvatno shvaćanje

Moderna prirodna znanost dovela nas je do toga da istražujemo sve što je materijalno i da tome dajemo više važnosti. Moderni znanstvenici koji se bave prirodnim znanostima pokazali su nam granice tog materijalističkog pogleda na svijet s pozitivne i negativne strane. Pozitivni koraci ka sveobuhvatnom razmišljanju su granična područja od atomske fizike do metafizike, rastuće priznanje i istraživanje sveobuhvatnih metoda liječenja. Takvo sveobuhvatno shvaćanje nije ništa novo. U ranim kulturama koje je vodio svećenik ili neki duhovni vođa, nije se svjetovno dijelilo od duhovnog, niti čovjek od prirode. Odvajanje čovjeka od duhovnog vodstva predstavlja važan korak u razvoju čovjeka. „*Steinerova namjera je bila da ujedini umjetnost, znanost i religiju*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 129). Njegov rad se pruža od filozofije do socijalnih pitanja, od medicine do pedagogije, od poljoprivrede do nacionalne ekonomije, od religije do ezoterike, od umjetnosti do povijesti. Pedagogija primjerena čovjeku i dobu treba ponovo povezati mišljenje, osjećaje i htijenje. Na taj način Steiner traži da se jednako obrazuju „glava, srce i ruke“ Odgoj i nastava u waldorfskoj pedagogiji se ne razlažu na teoriju i praksu. Zato u školi nema posve razdvojenih predmeta. Sve što dijete uči je cjelovit doživljaj njega samog i svijeta koji ga okružuje. Geometriju npr. praktično primjenjuju na mjerenju tla, jezik uče pomoću scenskih igara i kazališnih predstava. Izračunava se, razmišlja i planira praktični rad baveći se ručnim radom ili nekim zanatom. U vrtiću se plješće uz neku pjesmu, govori se, trči se u ritmu ili se crta. Umjetnosti i religija prožimaju svaki radi s djecom. Ne prenose se gole činjenice, jer ako su čovjeku potrebne neke informacije može doći do njih u svako doba preko medija. „*Mladi čovjek treba naučiti živjeti – uskladiti se sa samim sobom i sa svemirom*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 131).

### 3.6. Osposobljavanje osjetila

„*Osjetila su vrata kroz koja svijet ulazi u čovjeka*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 132). Svijet je u svojoj realnosti stvoren tako da ga samo preko osjetila možemo opaziti. Važne sposobnosti čovjeka, kao što su jezik, orijentacija u prostoru, moć prosuđivanja, sposobnost sklapanja kontakata i veza s drugim ljudima - sve je to potpomognuto informacijama koje dolaze preko osjetila i preko njih se sve gradi. Rudolf Steiner govori o dvanaest osjetila koja dijeli na vanjska i unutarnja osjetila. Vanjska osjetila su: ja – osjetilo, osjetilo za razmišljanje, osjetilo za riječi i osjetilo sluha. Unutarnja osjetila su: osjetilo za toplotu, osjetilo vida, osjetilo ukusa, osjetilo mirisa koji su podređeni osjećajima, dok su osjetilo ravnoteže, osjetilo za kretanje, osjetilo života i osjetilo opipa podređeni htijenju. Cilj sveobuhvatne pedagogije je da se uključe sva djetetova osjetila. U waldorfskoj pedagogiji osposobljavanje osjetila ne ograničava samo na estetski odgoj u okvirima umjetnosti, nego se provlači kroz sva područja učenja i doživljavanja. Malom djetetu nisu potrebne hrpe igračaka nego njegovi udovi, pokrivač na krevetu i majčin glas. Materijali s kojima se dijete igra trebaju imati geometrijske praoblake i biti osnovnih boja. Prirodni materijali i jednostavni oblici omogućuju razvoj kreativne maštovitosti. U dječjem vrtiću osjetila djeteta potiču se na mnogo načina. To su grupne igre, igre u krugu, slobodna igra, igre s instrumentima za djecu, pjevanje, rad u vrtu ili bavljenje s lutkama, životinjama i krpicama itd. „*Dijete ne može ništa korisno naučiti preko perilice za rublje, nego će prije nešto naučiti kad pere lutkino rublje*“ (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 134).



Slika 4. Djeca mijese tijesto

Djeca neće ništa korisno naučiti preko električne mješalice, nego će korisnije biti da drvenom žlicom ili rukama sami mijese tijesto. Ono što dječja osjetila opažaju trebalo bi biti istinito. To znači da bi ono što izgleda kao drvo trebalo tako i biti pod rukom – trebalo bi biti drvo. Ono što zviždi i što dimi i izgleda kao stara, parna lokomotiva ne treba biti jeftina igračka ili nerealna slika na televiziji. U školi se na visokoj razini i na svim područjima osposobljavaju sva osjetila. Na nastavi fizike se provode pokusi preko kojih se priroda spoznaje pomoću osjetila mirisa, okusa, opipa, vida i toplote. U športu se osjetilo kretanja i ravnoteže doživljava u sudaru sa dinamikom i statistikom. Za vrijeme rada u vrtu miris vlažne zemlje ima isto značenje kao i dodir mlade biljke. U kazališnim predstavama ja – osjetilo, osjetilo razmišljanja i osjetilo za riječi žive pokraj osjetila vida i sluha (Seitz i Hallwachs, 1997).

### 3.7. Samoodgoj odgajatelja

Načelo samoodgoja se slabo primjenjuje u odgojnoj praksi. Veliku ulogu u vježbanju kreativnosti djece imaju odgajatelji koji trebaju imati puno razumijevanja budući da su odgovorni za vođenje i razvoj djeteta u svim ciklusima. Čovjek može postati dobar učitelj ako dovoljno svlada teorijsko znanje o djeci i ako marljivo nauči i primijeni pravilne metode. Intelektualizam se jako uvukao u nastavne i odgojne metode našeg vremena. Znanost pruža učiteljima u njihovoj izobrazbi duh odgojnih metoda, a takva znanost može dati odličnu spoznaju prirode koja je nastala u naše vrijeme. Ali na njoj se ne može utemeljiti prava pedagogija. Zato u prva dva sedmogodišnja razdoblja, tijekom kojih dijete uči preko oponašanja, odgajatelj snosi veliku odgovornost. Na dijete utječe svaka odgajateljeva nepromišljena, ljutita izjava, svako nepažljivo rukovanje s nekim predmetom i svako melankolično raspoloženje. Steiner navodi konkretne meditacijske i spoznajno-teorijske vježbe pomoću kojih se odgajatelj priprema za zadaću koja je pred njim i koja će mu pomoći kada bude imao problema. Učitelja koji je preko takvih vježbi upoznao samoga sebe i na kojem se primijeti da je na sebi radio učenici će priznati kao prirodni autoritet. Takav učitelj će imati puno manje problema s disciplinom od njegovih kolega (Seitz i Hallwachs, 1997).

U trećem sedmogodišnjem razdoblju kad mladi ljudi svaku riječ i radnju učitelja ispituju i istražuju njegovu vjerodostojnost, kada svoje vlastite ideje i poglede mjere preko ideja i pogleda odraslih, proces samoodgoja nailazi na tešku kušnju. Sad se mora pokazati je li učitelj uspostavio sasvim osoban kontak s učenicima. Mladi više ne žele naučiti kulturne tehnike, oni traže sa svojim „ja“ koje klija „ja“ drugih ljudi. Svojoj okolini postavljaju zahtjeve u vezi vjerodostojnosti, moralnosti i pravičnosti. *„Odrasli im moraju prenijeti umjetnost samoodgoja tako da bi na kraju svog školovanja bili zaista samostalni i da bi mogli pronaći svoje samoodređenje“* (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 136).

#### 4. ŠTO MOŽE UČINITI DJEČJI VRTIĆ?

U sklopu većine waldorfskih škola postoje dječji vrtići. Ovakvi dječji vrtići posjeduju što je moguće manje gotovih stvari i igračaka, ali moraju postojati krede, olovke, boje, kistovi i glina za modeliranje te stolovi sa stolcima i po koja jednostavna i oblikom lijepa igračka. U vrtićima ima i kamenčića, školjaka, komada drva svih vrsta, različito oblikovanih trupaca donesenih iz neke stolarske radionice. Vrlo su važne i „prave“ stvari kao što su slike, predmeti od gline, ukrasni predmeti, platnene krpe, marame, vuna i konac, karton i drvo. Sve se te stvari upotrebljavaju u pripremi raznih godišnjih blagdana i svečanosti: uskrsni pilići, uskrsni zečevi, sv. Nikola, adventski kalendar... (Carlgren, 1991).



Slika 5. Radionica u dječjem vrtiću

Ali najvažniji predmeti su ipak oni koji se samo zamišljaju, a koriste se u slobodnoj igri pojedinaca ili u zajedničkoj igri cijele skupine. Tako se na primjer u igri mogu brati jagode, spremati ih za zimnicu i kuhati od njih sok, oponašajući obavljati sve kućanske i obrtničke poslove. Moguće je graditi prodavaonice, obiteljske kuće, nebodere. Od stolaca, klupa i stolova mogu nastati automobili i vlakovi u kojima male skupine putuju u daleke zemlje gdje ima krokodila, lavova i slonova (Carlgren, 1991).

Za odgoj djece u vrtiću nije potreban nastavni plan i program. Smjena godišnjih doba određuje vrijeme i sadržaj. Godina u vrtiću započinje proslavom žetve. Djeca donose šipak, jabuke, kestenje, žirove, češere i ostale plodove prirode. Na dan svetog Mihovila proživljava se tema borbe zmajeva i svladavanja mračnih sila mačem. Na dan Sveta tri kralja djeca s mudracima s Istoka donose poklone. Zimi na stolu za godišnja doba skriveni su događaji pod zemljom: to je vrijeme dragog kamenja, kristala i patuljaka. U proljeće u središtu događanja stoji biljni i životinjski svijet. U vrtiću je posebno slavlje kada dijete ima rođendan. Slavljenik jedan dan sijedi s krunom na glavi, a ostala djeca slave njegov rođendan. Odgajateljica ne poklanja samo slavljeniku dar koji je sama napravila, nego i drugoj djeci u znak pažnje poklanja sitnicu kako bi i oni s njim podijelili njegovu radost. Ljetno slavlje s Trnoružicom kraj je godine u vrtiću. Neka djeca kreću u školu i za njih započinje novo razdoblje života (Seitz i Hallwachs, 1997).

Waldorfski vrtići rasprostranjeni su po cijelom svijetu. U 64 države diljem svijeta organizirano je oko 2000 vrtića i ustanova za predškolski odgoj (Gregorić i Lukša, 2017).

## **5. WALDORFSKA ŠKOLA**

Prvu waldorfsku školu osnovao je Rudolf Steiner u Stuttgartu 1919. godine. Tijekom godina statistika waldorfskih škola se mijenja. One danas djeluju u više od trideset europskih i izvan europskih država, a ima ih više od 650. Neke od država su: Njemačka, Rusija, Mađarska, Češka, Poljska, Slovenija, Hrvatska, Rumunjska... u Hrvatskoj je prva waldorfska škola otvorena 1993. godine (Matijević, 2001).

Waldorfske škole se po vanjskom izgledu razlikuju od regularnih škola. Steiner je zahtijevao da djelatnost koja se odvija u zgradi mora odrediti i njezin izvanjski izgled, pa se tako razvio i vlastiti govor arhitekture. Struktura betona je posebno oblikovana, desni ugao je nepravilan, a drvo je raskošno obrađeno. Unutarnji zidovi škole djeluju transparentno zbog nanošenja modre boje u više slojeva. Od sedmogodišnjih prvašića kojima se mijenjaju zubi do dvadesetogodišnjih ljudi koji sami upravljaju svojim životom, mijenja se i boja zidova u učionicama. Učenicima u prvom razredu zidovi su snažne crvene boje, nakon koje slijede nježniji crveni tonovi, a u četvrtom dolazi do narančaste boje na zidovima. Nakon narančaste, boja se sve više miješa sa žutom i u sedmom razredu postaje sasvim žuta. U osmom razredu prelazi u zelenu, a u devetom i desetom u plavu boju i napokon u jedanaestom i dvanaestom razredu u ljubičastu boju. Pored učionica postoje i radionice za razne zanate, prostor za euritmiju, pozornice za mjesečne proslave i kazališne predstave (Seitz i Hallwachs, 1997). *„Bilo bi poželjno kad bi naša djeca bila izložena prividnim slikama i manipulacijama tek tada kad su već sakupila dovoljno živih, unutarnjih slika da mogu imati vlastito mišljenje i da mogu spoznati da se tu radi o prividu stvarnosti“* (Seitz i Hallwachs, 1997, str. 159).

*„Školska godina u waldorfskoj školi traje 34 do 36 tjedana. Kada škola radi i subotom, realizira se između 204 i 216 radnih dana. Ako radi u petodnevnom tjednu, realizira se oko 180 radnih dana. U radne dane ubrajaju se i ekskurzije, logorovanja, dan škole kada se organizira smotra učeničkog stvaralaštva na svim poljima“* (Matijević, 2001, str. 74).

### 5.1. Učitelj

Prvog dana škole učenike prima njihov razredni učitelj ili učiteljica. Osim što se priprema za svoju nastavu, učitelj ima još mnogo drugih zadataka: čest kontakt s roditeljima, stalno bavljenje djecom, tjedna učiteljska konferencija, posebna briga o djeci koja imaju teškoća (npr. u pisanju i računanju), kontakt sa školskim liječnikom, kontinuirano pregledavanje radnih bilježnica te uz to sve i još neki administrativni posao za školu kao cjelinu (Carlgren. 1991).

Temeljni stup svake waldorfske škole je njezini učitelji. Na njima počiva cijela Steinerova pedagogija. Stoga se oni moraju posebno osposobiti i pedagoški i svjetonazorski, a očekuje se da i sami budu odani antropozofiji. Naglašava se njihova odgovornost za uspjeh škole, budući da učenici uvijek oponašaju svoje učitelje. Stoga oni moraju paziti i na vlastito vladanje te "duhovno raditi na sebi samima". U vrtiću i osnovnoj školi stalno je jedan isti učitelj od početka do kraja. Tek u srednjoj školi nastupa više predmetnih nastavnika (Bezić, 1999).

Svaki učenik jednom godišnje posjeti roditeljski dom svog učenika. Tada se na miru razgovara o odgojnim pitanjima i dogovara se zajednički rad i pomaganje djetetu u razvoju i svladavanju školskih obaveza. Ako je potrebno učitelj će posjetiti roditelje ili će oni doći u školu, dakle, funkcioniraju kao dinamičan socijalni organizam roditelja, učitelja i učenika. Učitelji waldorfske škole su prošli različite putove osposobljavanja. Neki su završili državne fakultete te jednu do dvije godine doškolovanja za waldorfske učitelje. Drugi su završili trogodišnji ili četverogodišnji studij za waldorfske učitelje sa specijalizacijom za izvođenje nekih predmetnih cjelina u višim godinama školovanja. U nekim se školama kao učitelj može zaposliti i osoba koja nije završila sustavan oblik osposobljavanja za učitelje ako nastavnički kolektiv ocijeni da je takva osoba sposobna za obavljanje učiteljskog posla (Matijević, 2001).

Pošto je u waldorfskoj školi nastava organizirana po epohama, učitelji su u određenom periodu usredotočeni samo na jedan predmet. Kroz preobrazbu u odgojnom procesu ne prolaze samo učenici, nego i učitelji. Učitelji rade na vlastitim nesavršenostima, a najbolji pomagači su mu sami učenici. Uz razrednog učitelja, tu su i učitelji koji predaju praktičnu i predmetnu nastavu. Zadatak waldorfskog učitelja je da svojim komunikacijskim vještinama probudi u učenicima zanimanje za nastavni sadržaj. Svako dijete stvara unutrašnju sliku, slušajući učitelja. Zato se kod učenika pobuđuje interes za samostalnim istraživanjem. Učitelj u školi predstavlja autoritet učenicima koji je od neprocjenjive važnosti i temelj je za učenje. Pritom se misli na izgrađivanje povjerenja i oslonac koji učenici vide u svom učitelju. Učenici u waldorfskoj školi ne uče jer „moraju“, već zato što jednog dana žele znati poput svog učitelja (Doutlik, 2015).



Velika se pozornost posvećuje stalnom usavršavanju svih učitelja waldorfskih škola sudjelovanjem na internim pedagoškim kružocima i pedagoškim radionicama te u društvima waldorfske pedagogije. U većini škola običaj je da kada učitelj koji osam godina radi s jednom generacijom učenika uzima studijski dopust tijekom kojeg proučava antropozofiju, sudjeluje na waldorfskim seminarima te sređuje dojmove osmogodišnjeg rada s učenicima (Matijević, 2001).

Na kraju školske godine učitelj piše pismene izvještaje o tome što i kako je učenik radio tijekom proteklih godina (postignute rezultate, darovitost, napredak, slabosti i prognoze za budući rad). U waldorfskim školama veoma bogato se njeguje suradnja učitelja i roditelja. Škole funkcioniraju kao dinamičan socijalni organizam učitelja, roditelja i učenika (Jagrović, 2007).

Roditelji su slobodni partneri učiteljima u odgoju djece koji se može smisleno ostvariti samo ako su obje strane uključene, osnova za postizanje suglasnosti između učitelja i roditelja je suradnja puna povjerenja. Roditeljsko shvaćanje waldorfske pedagogije čin je slobode. Waldorfska pedagogija temelji se na opsežnom promatranju svakog djeteta pojedinačno, koje može biti uspješno samo ako su pritom uključeni i roditelji (Doutlik, 2015a).

## 5.2. Dnevni ritam i nastava po epohama

U waldorfskoj školi se pokušava organski strukturirati rad svakoga dana. Ujutro je najlakše misaono bavljenje za dijete. Zato školski dan započinje predmetima kod kojih posebno moraju biti naglašeni znanje i razumijevanje, mišljenje i predočavanje. Svaki se predmet tijekom nekoliko tjedana svakog jutra predaje po tzv. „glavnoj nastavi“ kao jedna epoha. Nakon toga slijede predmeti koji zahtijevaju stalno ritmičko ponavljanje na pojedinim satovima: euritmija, strani jezici i tjelovježba, glazba i religija. Za kasno prijepodne ili za popodne planiraju se ručni rad, vježbanje zanata, rad u vrtu i vježbe u prirodoslovnim pokusima. Nakon toga slijedi bavljenje umjetničko – praktične naravi (Carlgren, 1991).

Ovaj se stalni ritam odvija između primanja, doživljavanja, izvođenja i oblikovanja. Ako se pamćenju i razmišljanju posveti previše vremena, djeca postaju umorna i blijeda. Prva dva jutarnja sata čine „glavnu nastavu“ i stoga počinje tzv. ritmičko djelovanje, koje u nižim razredima potraju i dvadesetak minuta. On razbudi djecu, združuje ih u razrednu zajednicu i uvodi u stvarnu nastavu. Svira se, pjeva i recitira, ritmičke vježbe se u prvim razredima plješću i lupkaju nogama. Zatim se iz ponavljanja nastavnog gradiva od jučer izvlači sažetak, moralno se produbljuje, iz pokusa od dana prije se izvlači prirodni zakon, slijedi emocionalna prosudba jučer doživljenih likova iz priče te rezimiranje stečenih znanja o nekoj životinji. Prikazi, sažeci i crteži unose se u bilježnicu epohe. Sat završava pripovijednim materijalom koji se mijenja od razreda do razreda: bajke u prvom razredu, zatim basne i legende, biblijske priče, germanska mitologija... (Carlgren, 1991).

Nastava po epohama glavno je obilježje realizacije tzv. glavne nastave. Prva epoha u 1. razredu posvećena je upoznavanju forme. Četiri tjedna djeca crtaju različite linije i upoznaju moguće forme koje se mogu prikazati linijama. To kasnije pomaže u svladavanju slova i brojeva. U kasnijim razredima epohe se odnose na godišnja doba, astronomiju, klimu, upoznavanje zavičaja, obradu zemljišta itd. U waldorfskoj školi velika se pozornost daje sadržaju tekstova za čitanje i pripovijedanje. Waldorfska pedagogija preporučuje ove sadržaje za pričanje i učenje: bajke u prvom razredu, basne i legende u drugom, Stari zavjet u trećem razredu, nordijska mitologija u četvrtom, grčka mitologija u petom, rimska povijest u šestom, otkriće starih naroda u sedmom i biografija u osmom razredu. Tijekom dvanaest godina školovanja svi učenici su obuhvaćeni umjetničkim aktivnostima: glazba, slikanje, crtanje, plastično oblikovanje, euritmija i dramsko izražavanje (Matijević, 2001).

TABLICA												
Područja\Razredi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Glavna nastava <sup>§</sup>	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
Engleski jezik	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2
Francuski jezik	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2
Euritmija	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Gimnastika	-	-	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Pjevanje	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Instrument. glazba	1 <sup>°</sup>	1 <sup>°</sup>	2 <sup>°</sup>	2 <sup>°</sup>	1	1	1	1	1	1	1	1
Ručni rad	2	2	2	2	1	1	1	2	1	1	-	-
Uvezivanje knjiga	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	°	°
Zanati	-	-	-	-	-	2 <sup>+</sup>	2 <sup>+</sup>	2 <sup>+</sup>	°	°	°	2
Obrada vrta	-	-	-	-	-	2 <sup>+</sup>	2 <sup>+</sup>	2 <sup>+</sup>	°	°	-	-
Latinski	-	-	-	-	2	2	2	2	2	4	4	4
Grčki	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Geometar. poslovi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	°	-	-
Predenje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	°	-	-
Tehnologije	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	°	°
Prva pomoć	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Stenografija	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Religija	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
<b>Ukupno sati</b>	<b>25</b>	<b>26</b>	<b>27</b>	<b>27</b>	<b>31</b>	<b>31</b>	<b>31</b>	<b>34</b>	<b>33*</b>	<b>36*</b>	<b>33*</b>	<b>33*</b>

<sup>§</sup> Glavna nastava obuhvaća sva glavna znanstvena područja uključujući i umjetnička područja slikanja i crtanja  
<sup>+</sup> Promjenljiv  
<sup>°</sup> U dva do šest tjedana realiziraju se po dva do četiri sata  
<sup>°</sup> Flauta odnosno blok-flauta i violina  
<sup>\*</sup> Bez poslijepodnevnog rada na uvezu knjiga, zanatima, obradi vrta, predenju, upoznavanju tehnologija i sl.

Slika 6. Tablica predmeta (prema Matijević, 2001)

U prve tri godine školovanja domaće zadaće imaju svrhu da učenik kod kuće nešto ponavlja, ili da dovrši ono što je u školi bilo započeto ili obrađeno. Od četvrte godine školovanja redovito se daju domaće zadaće, a nastavnik se trudi usaditi učenicima u svijest uvjerenje da oni kod kuće izrađuju nešto njemu za ljubav, odnosno za ljubav same stvari (Glockler, 1990).

*„Prvi blok tzv. glavne nastave traje 100 minuta, drugi je blok posvećen obično učenju jezika ili matematike i traje 45 minuta, a treći koji je posvećen upoznavanju religije ili umjetnosti traje 50 minuta. Četvrti blok posvećen je obično umjetničkim aktivnostima koje traju 50 do 60 minuta. Između ta dva bloka rada organizira se zajednički ručak. Neke škole rade i subotom kad razredni učitelj organizira slikanje te učenje materinskog jezika i matematike“ (Matijević, 2001, str. 67).*

TJEDNA SATNICA ZA 7. I 8. RAZRED (RIST/SCHNEIDER), 1982., STR. 113						
	PONEDJELJAK	UTORAK	SRIJEDA	ČETVRTAK	PETAK	SUBOTA
7.45	Nastava po epohama	Nastava po epohama	Nastava po epohama	Nastava po epohama	Nastava po epohama	Slikanje s razrednim učiteljem
9.25	(npr. njem.)					
9.40	Engleski	Njemački ili račun	Engleski	Njemački ili račun	Engleski	Njemački ili račun
10.25						
10.35	Religija	Glazba	Plasticir. Rezbarenje	Religija	Glazba	Objašnjenje razredne zajednice po epohama
11.25						
11.30	Euritmija	Gimnastika	Plasticir. Rezbarenje	Euritmija	Gimnastika	
12.15						Teorijska nastava
12.25	Rad po epohama (npr. obrada drvna)	Rad po epohama	Rad po epohama	Rad po epohama	Rad po epohama	Umjetnička nastava
13.30						
ZAJEDNIČKI RUČAK						
14.00	Rad po epohama	Rad po epohama	Rad po epohama	Rad po epohama	Rad po epohama	
15.00						

Slika 7. Tjedni raspored za 7. i 8. razred (prema Matijević, 2001)

Prednosti waldorfske škole:

1. Djeca razvijaju unutarnju želju za učenjem i znanjem
2. Djeca su sretna i idu u školu s veseljem
3. Uči se s razumijevanjem umjesto štrebanjem
4. Razvija se kreativnost u svim aspektima života
5. Razvijaju se zdrave životne navike uključujući povezanost s prirodom
6. Razvijaju se umjetnički talenti i sposobnosti kod sve djece

(<http://www.wuz.hr/>)

### 5.3. Nastavni materijal

U prvim razredima nema udžbenika za djecu. Na nastavi se sve priređuje zorno. Ploča igra veliku ulogu jer učitelj prije nastave nacrtava sliku koja će djecu usmjeriti na određenu epohu i ostatak će duže vrijeme na ploči. Sliku se svaki dan uz učenje i pričanje prorađuje. Kod kuće se slika ili crta po sjećanju te se boja. Ono što se vidi u bilježnicama vrlo je različito: već po tome kako su učenici shvatili zadatak, koliko su nadareni za umjetnost i koliko se sjećaju, njihovi su crteži vjerna kopija slike na ploči ili su vrlo slobodni i čudesno obojeni (Seitz i Hallwachs, 1997).

Kada djeca kod kuće ponavljaju naučeno ili čitaju iz svojih vlastitih bilježnica imaju dublji odnos nego kad svi uče iz jednog udžbenika. Djeca skupljaju predmete, prije svega iz prirode, već prema godišnjim dobima ili prema temi epohe te ih donose u razred i s njima ukrašavaju prostor ili im ti predmeti služe kao zorni materijal. Tako djeca zajedno s učiteljem brinu za to da razred tijekom epohe gradnje kuće zaista izgleda kao gradilište, a za vrijeme epohe povijesti da izgleda kao viteška utvrda iz srednjeg vijeka (Seitz i Hallwachs, 1997).

#### 5.4. Nastava umjetnosti

U waldorfskoj školi svaka tema i svaki predmet se obrađuju na umjetnički način. Povlačenje krede tijekom učenja pisanja ima isto toliko umjetnosti kao i u zidanju zida od opeka tijekom epohe o zidanju kuće ili u prvim pokušajima pletenja. Pored umjetničkog oblikovanja uvode se i tehnike slikanja i crtanja koje su primjerene dječjoj dobi (Seitz i Hallwachs, 1997).

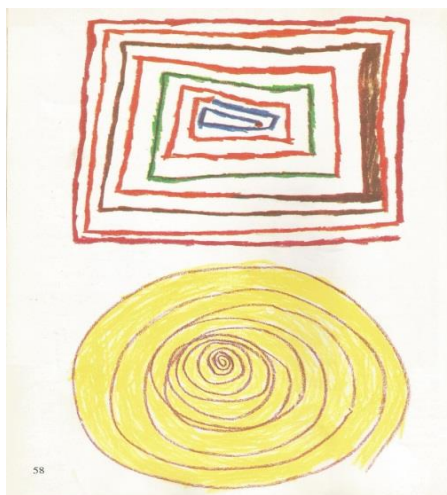
*„Umjetnost je oblikovanje, i to kako u svijetu predmeta tako i u carstvu duše. Neki umjetnički zadatci zahtijevaju unutrašnji stav koji nesvjesno nismo u stanju ostvariti“* (Carlgren, 1991, str. 55).

##### 5.4.1. Crtanje oblika

Crtanje različitih oblika ima veliku ulogu u dječjoj dobi. Jednostavnim sredstvima se na papir prenose oblici iz prirode što uključuje i zapažanje geometrije i umjetničko oblikovanje. Osnovni elementi su ravne i zakrivljene crte, ali bez šestara i ravnala (Seitz i Hallwachs, 1997).

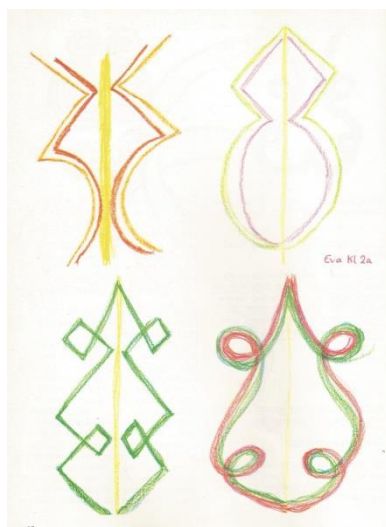
Svugdje na svijetu postoje geometrijski oblici: šesterokuti pčelinjeg saća, spirale puževih kućica, razni oblici snježnih pahulja i sl. Steiner je preporučio da se djeca bave geometrijom puno prije nego što se počnu koristiti šestarom i ravnalom. Na početku školske godine učenici uče raditi prave i zakrivljene crte. Učitelj razgovara s djecom što se sve može raditi rukama te ih poziva na ploču jednog po jednog, tražeći da naprave ravnu crtu kredom (Carlgren, 1991).

Nakon toga rade polukrug i luk. Učitelj im je to najprije nacrtao te oni crtaju po tom uzoru. Kada to savladaju onda učitelj može reći da su obavili svoj prvi školski zadatak. Geometrija ne ostaje samo u rukama, nego može prodrijeti sve do nogu. Djeca u školskom dvorištu trče u krug i u obliku spirale te se nakon toga vraćaju u učionicu, kako bi te oblike nacrtali u svoje bilježnice (Carlgren, 1991).



Slika 8. Razni oblici u geometriji (prema Carlgren, 1991)

Linija nije kontura, ona je izraz unutrašnjeg previranja naših snaga. Učitelj može na ploči naslikati dio oblika, a učenici moraju nacrtati potpunu simetričnu sliku. U takvim zadacima možemo vidjeti koja sposobnost nedostaje djetetu i kako učitelj može pridonijeti oblikovanju te sposobnosti (Carlgren, 1991).



Slika 9. Simetrični oblici (prema Carlgren, 1991)

Učenici moraju naučiti razliku između slikanja i crtanja. Kada djeca uče slova i brojeke iz crtanja se prelazi na pisanje, a slikanje je zapravo pripovijedanje uz pomoć raznih olovaka, slikanje slika i sl. U četvrtom razredu učenike se navodi na to da elipse i krivulje mogu vidjeti na stolcima, vazama itd. U sedmom i osmom razredu učenici uče precrtavati pojave iz vanjskoga svijeta na način vjeran prirodi (Carlgren, 1991).

#### 5.4.2. Boje

Pored crtanja oblika uči se slikati vodenim bojama koje se nanose u više slojeva čime dolazi do čudesnog djelovanja boja. Crtanje kredom prvih je godina slikanje jer se oblikuje plošno iz boje. Apstraktno crtanje radi se u višim razredima kad se razvije sagledavanje prostora i perspektive. Tijekom godine oblikuje se s različitim materijalima kao što su drvo, kamen, metal, vuna i vosak te glina (Seitz i Hallwachs, 1997).

Djeca koja imaju osjećajan život korištenje krede i kista trebalo bi biti idealan način da ižive svoje emocije te da se oslobode unutarnjeg pritiska. Rudolf Steiner za djecu u predškolskoj dobi dao je iznenađujuće poticaje za praktične mjere. Dijete koje je uzbuđeno treba okružiti crvenom ili crveno-žutom bojom ili dati da mu se napravi odjeća u takvim bojama. Kod mlitave djece treba uzeti plavu ili plavozelenu boju (Carlgren, 1991).

Steiner (1995) navodi da se boja u nutrini proizvodi kao protutip. Kod plavoga narančastožuta boja, a kod crvenoga zelena boja, npr. ako neko vrijeme gledamo jednako obojenu površinu te onda brzo usmjerimo pogled na neku bijelu površinu. Dječji fizički organi stvaraju protuboju. Ako uzbuđeno dijete u svojoj okolini ima crvenu boju, onda će to u njegovoj unutrašnjosti stvoriti zelenu protusliku.

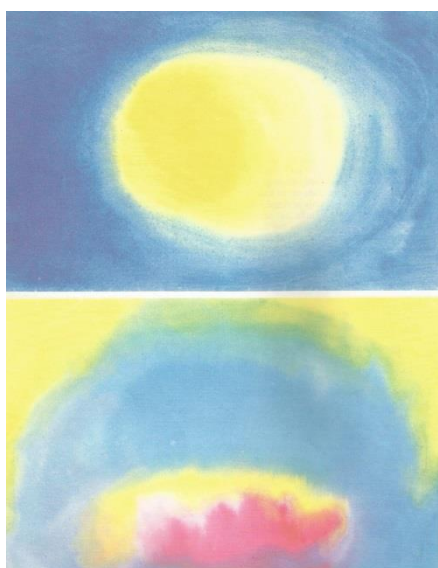
Onaj tko boju koristi samo zato da se u njoj iživljava, nikad neće izaći iz začaranog kruga samoga sebe, ali onaj koji se predano uživljava u boje, zakoračit će u novi svijet bez granica. Kako bi doživjeli svijet boja kao takav treba poći od samih boja, tj. započeti s čistim vježbanjem boja. Takav način bojanja vježba se u prvim godinama waldorfske škole (Carlgren, 1991).





Slika 10. Vježba s bojama u crvenom (prema Carlgren, 1991)

Krede nisu pogodne za vježbanje boja jer se s njima ne mogu ostvariti gotovo nikakve mješavine niti nikakve istančanije nijanse. S vodenim bojama na vlažnom papiru dijete može lako postupiti. Uz vježbanje boja važna je i priprema: uzimanje boja, vode i kistova, učvršćivanje papira, stajanje u redu oko ploče za crtanje, doticanje tekućih boja. Djetetu u prvom razredu velik je doživljaj da primjerice unutar plavog polja napravi žuto mjesto, pa onda unutar žutog polja, načini plavo mjesto. Kada se slike osuše, objesi ih se na određeno mjesto te ih se promatra (Carlgren, 1991).



Slika 11. Vježba bojama (prema Carlgren, 1991)



Postupno djeca dolaze do zaključka da se neke boje više ističu: žuta i crvena boja u svim nijansama, a druge se boje povlače u pozadinu: ljubičasta, plava, roza... Zelena je boja neutralna. U radu na dječjem temperamentu slikanje može biti neprocjenjiva pomoć (Carlgren, 1991). „*Kad bi kolerici smjeli izvoditi svoje vježbe bojama onako kako oni hoće, onda bi se po čitavu listu papira na račun drugih boja raširile dramatično crvenkaste nijanse. Melankolici bi najradije gore u uglu naslikali nešto maleno i tamno. Sangvinici bi bilo gdje na papiru strašno brzo načrčkali nešto maleno, svijetlo i radosno, pa bi odmah nakon toga navalili na slijedeći list. Flegmatici bi po čitavom listu raširili nešto veliko i dosadno*“ (Carlgren, 1991, str. 66). Način na koji waldorfski učitelji pokušavaju riješiti umjetničke probleme oblikuju nastavu slikanja koji nije određen svojevolsnošću učitelja, nego prirodom boja te uzimanjem u obzir onoga što je za djecu ljekovito. Cijeli svijet je drugačiji za onog čovjeka koji je počeo doživljavati i razumijevati onaj duboko upečatljiv jezik boja (Carlgren, 1991).

#### 5.5. Nastava ručnog rada i zanatstva

Djeca u prvom razredu uče pletiti, a u drugom kačkati. S vremenom prelaze na to da za sebe i druge ljude izrađuju odjevne predmete, a u sedmom i osmom razredu pomoću stroja mogu sašiti košulju, haljinu, hlače itd. Kada dječaci dođu u pubertetske godine, bave se „grubljim“ zadacima, npr. pletenje košare ili kožarski radovi. Želja za nekim jednostavnim umjetničkim oblikovanjem provlači se kroz cjelokupnu nastavu, dolazeći najjasnije do izražaja u igračkama koje učenici izrađuju od petog razreda. U takvim se radovima zrcali ono što su djeca doživljavala u nastavi o životinjama i čovjeku u četvrtom i petom razredu (Carlgren, 1991).

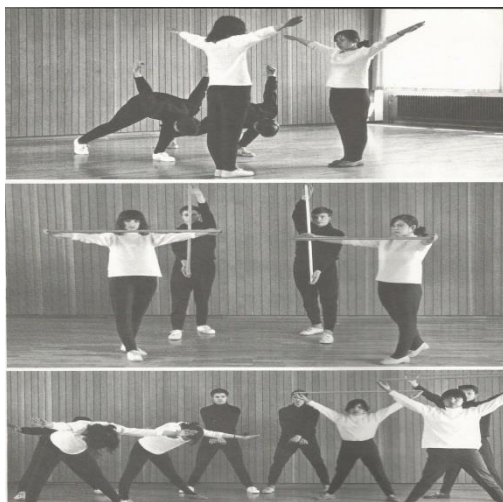


Slika 12. Lutke i različite životinje (prema Carlgren, 1991)

Oni koji rade s glinom moraju uvijek nanositi novi materijal, dok oni koji rezbare moraju odstraniti materijal. U četvrtom i petom razredu zanatstvo sve više prelazi u slobodno umjetničko stvaranje. Rudolf Steiner smatra da dijete treba raditi s voljom, a ne iz nečega što mu je propisano. Važno je da tu bude učitelj koji organizira nastavu. Ako se nastava dobro odvija, učiteljev je zadatak da pomogne učenicima kako bi ostvarili svoje vlastite namjere. Industrijsko doba je u svima nama više – manje ucijepilo naviku razlikovanja između umjetnina i predmeta za svakodnevnu upotrebu. Umjetnički se predmeti većinom izrađuju ručno, dok se ovi drugi predmeti izrađuju tvornički. Problemi koji se javljaju u industrijsko – proizvodnom procesu najviše dolaze do izražaja u arhitekturi. Kada učenici steknu preduvjete za obrađivanje nekog tvrdog materijala, važno je da se on ne služi samo glinom, drvom i tekstilom, nego da se i nauči služiti s metalom. Kako bi se izradila srebrna zdjela od metala potreban je komad drva s urezom načinjenim pilom. U prorezu se rade nabori na materijalu. Obrada se nastavlja, sve dok posuda ne poprimi izgled kalupa za kolače. Prethodno nastali nabori izravnavaju se čekićem. Nakon toga se obrađivani predmet zagrije dok se ne zažari. Ako se radi o srebru, mora se kuhati dok ne pobijeli. Na taj način se brzo može izraditi oblik posude (Carlgren, 1991).

## 5.6. Tjelovježba

Grof Fritz von Bothmer bio je učitelj tjelovježbe u prvoj waldorfskoj školi te je po nalogu Rudolfa Steinera izradio sustav gimnastičkih vježbi koje imaju za cilj produbljeno doživljavanje prostora i kultiviranja voljnih snaga. U prvom i drugom razredu učenici imaju ritmičke igre i plešu u kolu dok od trećeg razreda započinje stvarna nastava tjelovježbe. U prve tri godine dijete zahtijeva slobodnu i radosnu igru na spravama, u gimnastičkom kolu i u vježbama spretnosti. Učitelj gimnastike želi potaknuti dijete da svoju narav i fantaziju poveže s vježbama, kako one ne bi postale samo tjelesna djelatnost, natjecanje ili sport u kojemu se sve svodi na učinak. Kada učenici savladavaju prepreke na spravama skakanjem ili penjanjem, one se pretvaraju u krajolike u kojima izvode neke pustolovine. I tako se uz aktiviranje mišića i krvotoka vježba svježije i odvažno. U šestom razredu učenici su svjesni svoje rastuće težine. Kosti kao i krvne žile zahtijevaju aktiviranje i ovladavanje (Carlgren, 1991).



Slika 13. Bothmer-gimnastika (prema Carlgren, 1991)

*„Sve vježbe lake atletike, gimnastike, trčanja i igara loptom kao i vježbe na klasičnim gimnastičkim spravama u najvišim se razredima podređuju zamisli da se postupno postigne svjesna harmonija između lakoće i teškoće, između sebi zadanih ciljeva i zahtjeva zajedničkog vježbanja“ (Carlgren, 1991, str. 78).*

U mnogim waldorfskim školama djevojčice i dječaci nalaze se u istom razredu te to potiče na razlike koje su sve važnije. U isto vrijeme se kao socijalni element ovakve nastave tjelovježbe odgojem usvaja pažljivost, tj. s obzirom na nekoga tko je slabiji pa mu treba pomoći. Učitelji mlade ljude žele naučiti da ne teže u tolikoj mjeri za učinkovitošću i pobjedom unutar nekog natjecanja, nego da budu radosni zbog učinka koja su dostižna svakom pojedincu, onda se postiže jedan od bitnih ciljeva nastave tjelovježbe: *“sigurnost pri kretanju u prostoru, zdravo jačanje volje i odlučnost, socijalna korektnost i budnost”* (Carlgren, 1991, str. 78).

### 5.7. Euritmija

Euritmija se sastoji od dva djela: „eu“ – grč. dobro, pravo i „ritmija“ – ritam. To znači da je euritmija način dobrog usklađivanja pojedinih dijelova cjeline, odnosno to je harmonično izražavanje snaga koje djeluju u glazbi, pokretu i govoru. Euritmija se nalazi u izvedbenim planovima rada u svim razredima od 1. do 12. Ona medicinski i pedagoški gledano ima odgojnu i terapijsku ulogu. Učenici koji imaju teškoća u učenju i ponašanju dobivaju dopunsko vježbanje iz euritmije kao terapiju (Matijević, 2001).



Slika 14. Euritmijska predstava 12. razreda (prema Carlgren, 1991)

Rad na euritmiji kreće od prve godine gdje se počinje od jednostavnih ritmova i vježbi sa štapovima do naprednih nastupa na školskoj pozornici uz prezentiranje glazbenih, lirskih i dramskih sadržaja. Za vrijeme mjesečnih svečanosti, euritmijske i kazališne predstave učenici mogu pokazati roditeljima koliko su uznapredovali. Učenici ili skupina učenika tom prilikom treba izvoditi različite pokrete, kretati se pozornicom u različitim euritmijskim oblicima glasova. Euritmija je jedan od predmeta u waldorfskoj školi koji ne postoji u drugim školama te se učenici viših razreda ponekad pitaju zašto trebaju učiti nešto što se drugdje ne radi. U prvim godinama školovanja euritmiji osobito koristi prirodna ljubav djece prema pokretu. U višim razredima učenici mogu samostalno izvoditi umjetničke pokrete. Učenicima u dobi puberteta je najteže jer ih njihov prirodni stid sprječava prilikom izvođenja pokreta na pozornici (Carlgren, 1991).

Carlgren (1991) navodi da je euritmija zaslužila postati neka vrsta pučke umjetnosti koja bi bila poznata i cijenjena u širokim krugovima te bi mnogobrojne pedagoške teškoće nestale same od sebe.

#### 5.8. Nastava stranih jezika

Učenici u waldorfskoj školi od prvog razreda uče dva strana jezika. U Njemačkoj je to francuski i engleski jezik, a u nekim se školama uči i ruski jezik. U prvim godinama učenja stranog jezika učenici ne čitaju i ne pišu, već se igraju situacije u kojima se javlja neki strani jezik kako bi djeca osjetila ritam i melodiju jezika. Dvije, tri godine kasnije može se ponešto i zapisati i pročitati, ali s tim aktivnostima se ne smije žuriti. U nekim školama od petog razreda uči se latinski i grčki jezik radi lakšeg razumijevanja europske povijesti i kulturnog razvoja čovječanstva (Matijević, 2001).

Pjesme, bajke i stihovi na stranom jeziku se slušaju, pjevaju ili ih se predstavlja preko igre. Nema nijedne riječi na materinskom jeziku, nego se sve treba naslutiti preko gesta ili shvatiti iz danog konteksta. Gramatika dolazi na red kad se u redovnoj školi uvodi strani jezik, dakle u petom razredu. Cilj nastave stranog jezika je da djeca uspoređuju sebe i svoj jezik s osobinama drugih naroda te upoznaju djelić svijeta u kojemu će se kasnije lakše snaći (Seitz i Hallwachs, 1997).

## 6. PRVIH OSAM GODINA ŠKOLOVANJA

U prvim razredima glavna nastava u pravilu završava pripovjednim materijalom koji karakterizira duševni ugođaj: 1. razred: bajke; 2. razred: basne i legende; 3. razred: odabrani dijelovi Starog zavjeta; 4. razred: ulomci iz nordijskih priča o junacima i bogovima; 5. razred: pripovijesti iz grčke mitologije (Carlgren, 1991).

### 6.1. Od slike do slova

Kada djeca u prvom razredu uče novo slovo učiteljica im pročita jednu bajku te iz nje uče jednu strofu i u čemu je bit glasa „k“: „Kralj kraljevstva moćnog kreće u okršaj, kreševo oko njega i kiša kopalja...“ Najvažnije je šarenom olovkom naslikati kralja s krunom i uzdignutom glavom te ispruženim mačem u ruci. Sljedeći dan on na crtežu izgleda mršavije i na kraju od njega ostaje samo slovo „K“. (slika 15)



Slika 15. Moćni kralj na konju se svodi na mršavo i blijedo „K“ (prema Carlgren, 1991)

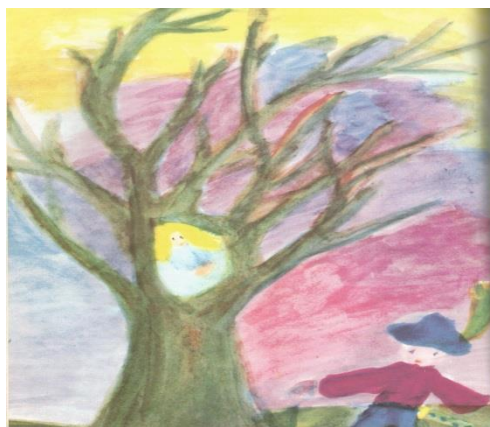
Na sličan način se rade i druga slova, npr. igla postaje „I“, lopata postaje „L“, guja „G“ itd. U waldorfskoj školi pisanje dolazi prije čitanja. U prvom razredu djeca uče sva slova, a čita se samo ono što su djeca sama napisala. U drugom razredu svjesnije vježbaju čitanje. Neka djeca vrlo lako uče čitati i pisati te se njihova sklonost prema čisto intelektualnoj djelatnosti još više i snažnije pospješuje. Djeca kojima čitanje i pisanje ide puno teže, pa postoji opasnost da se kod njih razvije odbojnost prema knjigama (Carlgren, 1991).

Učitelj mora na zanimljiv način svojim učenicima pokazati oblike u slikama i pokretima kako ne bi došlo do odbojnosti prema knjizi. Kada učenici čuju da su stari ljudi prije učili od slike do slova, mogu osjetiti štovanje prema onome što su naučili (Carlgren, 1991). „*Smatrati vlastit rad značajnim i obavljati ga s ljubavlju – to ispunjuje učenje topline i čini ga radosnim i zdravim*“ (Carlgren, 1991).

## 6.2. Bajke

U waldorfskoj školi bajke su jedan od najvažnijih odgojnih sredstava u rukama učitelja i roditelja. Ljudi se često pitaju zašto bajke govore o bićima koja su odvratna, a zapravo ne postoje, zašto ih treba opterećivati zlim vilama, divovima, vješticama i slično. U bajkama koje su pripovijedali nekadašnji pripovjedači primjećujemo škrt i oskudan jezik. Slike su upečatljive, ali su nacrtane s nekoliko poteza. Moći zla karakteriziraju se njihovim riječima i radnjama. Zla vila u „Trnoružici“ obukla se u staru ženu koja namami princezu da šije i ubode se na vreteno. Zla maćeha u „Snjeguljici“ može prevariti kralja i druge ljude, jer je najljepša u cijeloj zemlji (Carlgren, 1991).

Vještica u „Ivici i Marici“ na početku djeluje kao stara dobra žena koja im daje fino jelo i toplu postelju, na kraju Marica shvati njene namjere te vješticu gurne u peć. U humorističnim bajkama javljaju se trolovi i vještice s dugim nosevima, klempavim ušima itd. U svijetu ima ljudi koji su slični „začaranima“, a ima i onih čija unutrašnja svojstva podsjećaju na vještice i trolove: ulizivanje, zloba, lukavost, cinizam i slično. Često se naglašava da bi umjesto pričanja bajki trebali pripremati djecu za moderni život. Pogledamo li oko sebe, vidjet ćemo mnogo djece koja su prerano suočena s grubom stvarnošću te nakon toga postanu bojažljiva, bespomoćna i razočarana (Carlgren, 1991).



Slika 16. Bajka iz jednog 1. razreda (prema Carlgren, 1991)

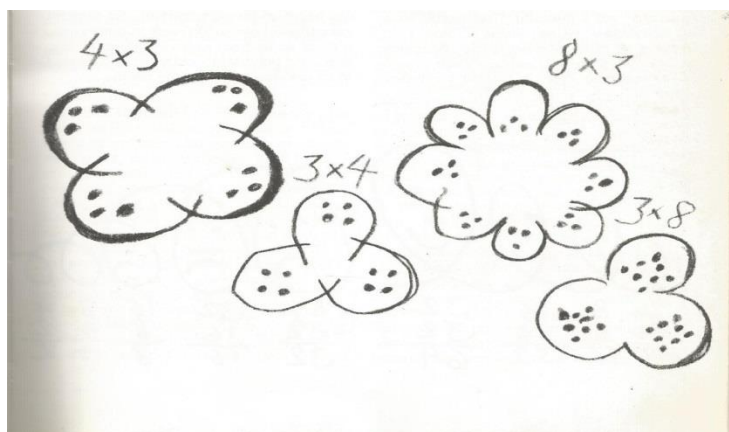
Ako se bajke pričaju stilski primjereno tj. sažeto, sentimentalno, bez namjernih dodavanja užasnih detalja, vještice i divovi djeci se mogu opisati na pravi način da „zlo u svijetu“ slikovito dožive, prije nego se sami susretnu s njime. Pravo vrijeme za bajke je od djetetove četvrte pa do devete godine. Bajke poput Trnoružice, Snjeguljice, Vuka i sedam kozlića, Crvenkapice i sl. nalaze se na početku. Oko pete godine pridružuju se i razvojne bajke. One prikazuju prve korake između dobra i zla u čovjekovoj nutrini. Za malu djecu su dobre kratke humoristične priče s ponavljanjima. Uvijek se događa da se sumnja u istinitost bajki, no one se ne produbljuju jer je bajka jača. Ako učitelj pazi da priča samo one bajke koje su izraz unutrašnje stvarnosti, onda on može reći da su one doista istinite (Carlgren, 1991). „*Tko se jednom uživio u svijet bajki te zna koliko mnogo slike iz bajke mogu pružiti čovjeku, taj će također biti u stanju odmjeriti vrijednost slike u ilustriranim magazinima, folijama za crtanje i sl.*“ (Carlgren, 1991, str. 128).

### 6.3. Učenje računanja

Učitelj može u prvom razredu uzeti u obzir temperament učenika u nastavi računanja - npr. melankolici vole red i sve unaprijed planirati te im učitelj zadaje ovakav tip zadatka: seljak je napravio veliki sir i razrezao ga je na deset dijelova, tri komada je dao susjedima, a jedan je ostavio sebi za večeru. Koliko komada je prodao na tržnici? Kolericima se postavlja drugačiji tip zadatka i pitanje, a to je: pošto je na tržnici bila gužva, četiri krupne i jake gospođe su se progurale i kupile po jedan komad sira. Svaka je gospođa imala po četvero djece i muža. Koliko je sada ljudi bilo zajedno u ove četiri obitelji? (Carlgren, 1991).



Djeca u računanju mogu vrlo brzo napredovati za razliku od nastave čitanja i pisanja. Brojevi se promatraju kao dio cjeline. Analitički način rada ima najviše prednosti jer se time lakše stvara slobodno stvaralačko djelovanje - npr. broj dvanaest možemo razdijeliti na više načina, dok pribrojnice možemo izvršiti samo na utvrđen način. Razdjeljivanje i poklanjanje su načela na koja se učitelj uvijek, ponovo vraća prilikom vježbanja računanja (Carlgren, 1991).



Slika 17. Listovi za zbrajanje, cvjetovi za dijeljenje i cvjetići za množenje (prema Carlgren, 1991)

Najbolji način uvođenja djeteta u svijet brojeva zasniva se na pokretu i ritmu u brojanju i u nizovima brojeva. Učenici slijede učitelja u brojanju i pljeskanju (Carlgren, 1991). „Dva nenaglašena koraka i nakon toga jako stupanje nogama, a uz to plješću rukama“ (Carlgren, 1991, str. 130). U drugom razredu djeca mogu samostalno, izražajno govoriti cijelu tablicu množenja pokretom. Nema boljeg školovanja nego u nastavi računanja učiti napamet. Svaki je niz brojeva smišljen i u njemu se krije mnoštvo zanimljivosti koje se mogu shvatiti tek kasnije. - npr. u tablici množenja se započinje skupinom brojeva 27, 36, 45, 54, 63, 72, 81 – sve poprečne sume niza devetki rezultiraju devetkom. Kod brojenja se uzimaju i primjeri iz praktičnog života. U trećem razredu zanati zahtijevaju da se radi s mjerama i težinama, pa se mjeri širina, visina i dužina učionice, klupe i slično (Carlgren, 1991).

Djeci u trećem i četvrtom razredu možemo pokazati sljedeći fenomen:

$1 \times 1 = 1$			
$2 \times 2 = 4$	$>$	3	$>$ 2
$3 \times 3 = 9$	$>$	5	$>$ 2
$4 \times 4 = 16$	$>$	7	$>$ 2
$5 \times 5 = 25$	$>$	9	
$10 \times 10 = 100$			
$11 \times 11 = 121$	$>$	21	$>$ 2
$12 \times 12 = 144$	$>$	23	$>$ 2
$13 \times 13 = 169$	$>$	25	$>$ 2
$14 \times 14 = 196$	$>$	27	

Slika 18. Računanje u 3. i 4. Razredu (prema Carlgren, 1991)

Ovaj fenomen kolerici će marljivo istraživati. Razlika mora biti uvijek veća od dva te će na kraju primijetiti da svijet brojeva ne poznaje nagodbu ni svojevoljnost. Zakoni u matematici su čvrsti, ali su nekada drugačiji nego što očekujemo (Carlgren, 1991).

#### 6.4. Basne i legende

Basne su većinom kratke i glavnu ulogu imaju životinje. Njihova neobična životna mudrost postaje djeci pristupačna tek kad im se prvo ispriča uvodna priča. Ljudske slabosti u basnama javljaju se u životinjskim likovima. Učitelj ne smije ispričati previše basni odjednom jer smijeh i negodovanje može prerasti u izrugivanje (Carlgren, 1991).

*„Kao kontrast čovjeku u životinjskom liku želi se prikazati čovjek koji je ukrotio „životinju“ u svojoj nutrini, pa stoga može pripitomljivati životinje, čija divljina vani u svijetu ugrožava poredak i kulturu. Ovakve ljude nalazimo u legendama“* (Carlgren, 1991, str. 133).

Basne postoje od najstarijeg vremena. Legende nastaju u svim razdobljima, a osobito u srednjem vijeku. Basna i legenda se međusobno dopunjuju (Carlgren, 1991).

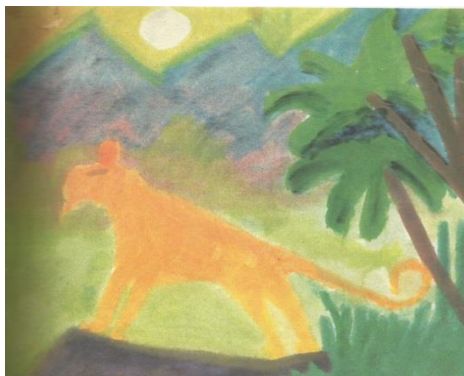
### 6.5. Stari zavjet

Događaje, riječi i likove iz biblijske povijesti nalazimo u umjetnosti, u poslovicama i u čitavom našem perceptivnom svijetu. Biblijske pripovijesti mogu dati puno više od korijena naše vlastite civilizacije. U trećem razredu iz Starog zavjeta mogu se uzimati samo pojedine karakteristične pripovijesti: na početku se govori o čitavom čovječanstvu, zatim o semitskim narodima, kasnije o Izraelcima te na kraju o Judinu plemenu. Glavni lik je cijelo vrijeme isti: sam Gospodin. Ljudi ne poštuju Gospodinove zakone, ali on je prisiljen izvoditi ih na pravi put. On štiti i prkosne, a i one koji učine neko nedjelo. Malo je ljudi u Starom zavjetu koji posve čistih ruku mogu stupiti pred sudačku stolicu Svevišnjega. Učitelj u Starom zavjetu nalazi slike koje su posve drugačije od onih u basnama, bajkama i legendama. Pripovijedanje u Bibliji jako je komplicirano i višeznačno. Pripovijesti ne završavaju uvijek sretno, ali su ispunjene moralnom snagom. Učenici doživljavaju probleme koji se svjesno odvijaju u njihovoj nutrini kada se ljute na Adama i Evu, kada osjećaju olakšanje što je Abraham pošteđen od toga da žrtvuje Izaka i sl. Na temelju njihovih spoznaja učenici moraju sklopiti s ljudima „novi savez“ iz svog okružja, pažljiv pogled, zanemarivanje zapovijedi i svojevoljnost – sve je to kriza nakon devet godina, naziva se „nova prkosna dob“ (Carlgren, 1991).

### 6.6. Zoologija i botanika

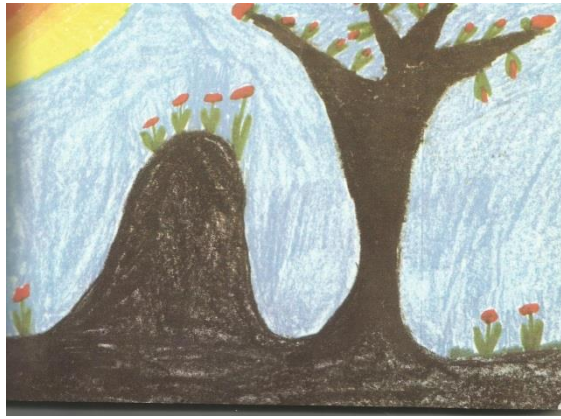
Učenike se u četvrtom razredu uvodi u nastavu zoologije. Učitelj s djecom razgovara o razlikama između životinja i čovjeka te u čemu su srodni. Djeca mogu doći do zaključka da svaka životinja čini nešto osobito što čovjek bez posebne tehničke opreme ne može ostvariti - npr. tuljan živi u vodi gdje može izvoditi sve pokrete, ali na kopnu je bespomoćan. On se ne kreće pomoću udova, nego skupljanjem, širenjem i ispužanjem trupa. Medvjed je brz i gibak. Hoda uspravno i uvijek na stopalima kao čovjek. Šape su mu bez kože te podsjećaju na ljudske noge i ruke. Medvjed ne može uvlačiti kandže. Dodirne li neku životinju onda je u pitanju ugriz ili udarac. Životinje svoje prednje i zadnje udove upotrebljava na određen i vrlo specijaliziran način. Pomoću ekstremiteta pribavljaju hranu, pare se i brane. Čovjek ne može tako dobro kao životinja plivati, penjati se, trčati i slično (Carlgren, 1991).

On je mnogostran, može izrađivati oruđe, svoje ruke upotrebljava u djelatnostima koje određuje vlastitim razmišljanjem. U nastavi zoologije djeca uče kako se mogu diviti sposobnostima životinja i pravilno ih procijeniti s obzirom na jednostranost. Kada učitelj opisuje životinje koje odgovaraju jednom od temperamenta i kad on živahno priča, flegmatiku će se svidjeti krava koja pase, koleriku lav koji je spreman za skok, a sangviniku antilopa u trku. Ima i životinja koje će se svidjeti svim temperamentima (Carlgren, 1991).



Slika 19. Lav u lovu (prema Carlgren, 1991)

U botaničkoj nastavi učitelj i učenici zajedno zaključuju što znači sunce za rast biljke. Razgovaraju o pojavama na stablima i pupoljcima, o promjenama za vrijeme proljetne topline i sl. Također razgovaraju o dva najvažnija životna uvjeta za biljku: sunce i tlo. Sunce biljci daje svježinu i obojenost cvjetova, mekoću i bujnost zelenih dijelova, dok iz tla biljka dobiva vlagu. Na temelju doživljavanja učenicima se može objasniti koliko je pod zemljom drugačije, da postoji više slojeva zemlje itd. Učitelj može govoriti o biljkama koje su ovisne o ustrojstvu tla, kao i o onima koje nisu, ali im treba dobar zrak. Životni prostori biljaka ovise o mjestima gdje se nalaze i kako se čovjek brine o tom prostoru - npr. na hrpi otpadnog materijala rastu koprive, dok na poljima, u dolinama, na livadama rastu maslačci, tratinčice i drugo cvijeće. U botaničkoj nastavi učitelj uspoređuje razne stupnjeve biljnog carstva s razvojnim stadijima djeteta. Gljive se mogu usporediti s dojenčadi koju se treba hraniti gotovom hranom jer gljive brzo rastu, ali su prilično nerazvijeni organizmi. Biljke s cvjetovima mogu se usporediti s djecom zreloom za školu (Carlgren, 1991).



Slika 20. Deblo i brežuljak ispunjavaju istu funkciju (prema Carlgren, 1991)

Osim uspoređivanja biljnog carstva i djeteta drugi način stjecanja uvida u biljni svijet može biti da se u mašti popnemo na neku visoku tropsku planinu kao npr. Kilimandžaro. Tamo susrećemo različite vegetacijske zone kao što su prašume, savane, vječni snijeg, zone mahovina i sl. kao kad bismo putovali od ekvadora prema sjevernom polu. Botanika se tu proširila na geografiju. Biljke su nam mnogo dalje od životinja. Želimo li spoznati kako zemlja i biljka pripadaju zajedno, moramo znati u koju vrstu zemlje pripada koja biljka, kako ju treba gnojiti, da bi to znali moramo zemlju i biljni svijet promatrati kao jedinstvo – zemlju gledamo kao organizam, a biljku kao nešto što raste unutar toga organizma (Carlgren, 1991).

#### 6.7. Zemljopis i povijest

Pravi zemljopis se počinje učiti u petom razredu. Rudolf Steiner navodi da ni jedan orijentacijski predmet nije jednak po važnosti kao zemljopis. Ako se učenici bave njime zorno to će im donijeti zanimanje za svijet te pokazuju za ljude oko sebe mnogo više ljubavi od onih koji učenjem ne dožive ovakvo stanje u prostoru. Kada učenici trebaju naslikati kartu, ona se postavlja drugačije. Karta sadrži malo, a ponekad nema ništa od onih stvari koje su vidljive našim očima. Tko je želi pravilno razumjeti mora imati sposobnost apstrakcije i sagledavanja, koja se kod djece razvije tek u jedanaestoj i dvanaestoj godini. Kako bi shvatili kartu najbolje je da ju sami naslikamo. Razni motivi – pustinja, tropska šuma, brdski krajolik i sl. Želimo li prikazati koliko je finski pejzaž određen živopisnim vodotocima, trebat će nam mnogo plave boje. U šestom razredu učenici doživljavaju buđenje svojih misaonih i prosudbenih snaga (Carlgren, 1991).

Usmjeravaju se na područja kao što su meteorologija, astronomija, mineralogija itd. Često idu na izlete u planine, posjećuju se ugljenokopi i sl. Većina waldorfskih škola nalazi se u umjerenoj klimatskoj zoni, tj. u krajevima gdje su povoljni uvjeti za rast biljaka i s visoko razvijenom industrijskom proizvodnjom. Učenici moraju naučiti razne gospodarske karakteristike svoje zone, npr. moraju upoznati klimu, poljodjelstvo, prometne prilike itd. No još je važnije da učenici nauče razliku između svoje i primjerice tropske klime. Cilj je da nauče kakvi su uvjeti života u tropskim krajevima, što se dogodi kad čovjek u prašumi iskrči široku njivu (tlo postane siromašno humusom i mineralima). Većina biljaka kod nas u velikoj vrućini se sasuše. U vrućoj i vlažnoj klimi urodi pojedinih kultura stradaju napadnuti kukcima, gljivama i drugim nametnicima, a ljude i životinje pogađaju bolesti kao što su paraziti, crvi, tifus i sl. Čovjek koji gladuje lakše se zarazi. U tropskim predjelima podizanju industrije otežavaju razne okolnosti - npr. u odnosu prema broju stanovnika izvoz je malen, a cijene sirovih proizvoda koji se izvoze su niske, nestašica deviza, pomanjkanje školovanih stručnjaka i sl. U sedmom i osmom razredu sposobnost učenja kod djece povećava i količinu opisanih činjenica. Učenici u ovoj dobi imaju sklonost za tabele, nabrojanje imena, dijagrame... Uči se kulturna tradicija i duhovni život različitih naroda (Carlgren, 1991).



Slika 21. Brod se probija kroz polarni led (prema Carlgren, 1991)

U waldorfskoj školi u nastavnom planu iz povijesti od samog početka je misao da obrazovni horizont ne treba biti determiniran usko nacionalnim nego široko čovječanskim elementima. U petom razredu ne obrađuje se povijest vlastitog naroda, nego svjetskog. Religiozna znamenja staroga svijeta svjedoče o stupnjevima na kojima se odvijao kulturni razvoj čovječanstva (Carlgren, 1991).

Sveti jogin bio je udubljen u meditaciju i opisan je kao najuzvišenije zemaljsko biće. U perzijskom spjevu marljivi seljak sa stokom i žitnim poljima u središtu je pozornosti. U jednom babilonskom mitu ističe se kako je najvažnije graditi velike božanske hramove. Grčki junak Odisej svojom lukavošću osvaja Troju i uspješno prolazi kroz mnogo pustolovina na povratku kući (Carlgren, 1991). U tim slikama se vide četiri koraka u postanku naše kulture: *„u stanovitu smislu od zemlje odvrćene i bogovima okrenute religijske predodžbe nomadskog načina života, zatim zemlji bliska pobožnost trajno naseljena seljaka, pa civilizacijska težnja prvih naroda visoke kulture usmjerena zemaljskom, te čovjekova sposobnost mišljenja koja preobražava zemlju a koja se po prvi put budi u staroj Grčkoj“* (Carlgren, 1991, str. 167). Razvojni put koji ide od Istoka k Zapadu, započeo je u sjeveroistočnoj Indiji prije deset do osam tisuća godina prije Krista. Taj se put tijekom sljedećih stoljeća širio u Mezopotamiju i Egipat, gdje su nastale prve velebne građevine i prva pisma. Nastava povijesti u sedmom razredu treba učenicima dati predodžbu o događajima iz 15. i 16. stoljeća na temelju kojih će im biti opravdano da se početak „novoga doba“ smjestio u vrijeme renesanse, reformacije i velikih geografskih otkrića. Učitelj koji je planirao jednu povijesnu epohu, napravio je to na slijedeći način. Prvo je u dobrom svjetlu prikazao reformaciju, opisavši Luthera iznijansirano, ali ipak s jasnim znakom divljenja. Nakon nekoliko dana neki od učenika stali su na stranu protestanata. Poslije toga učitelj je prikazao i katolički svijet. Zadržao se na borbi pape i katoličkih vladara protiv Turaka. Vrlo je opširno opisao turska nedjela u osvojenim područjima. Nakon toga se ugođaj u razredu potpuno promijenio (Carlgren, 1991).



## 6.8. Dramske igre

Igre su sve vrste kazališnih predstava, počevši od petominutnih prizora sa visokim glasovima sedmogodišnjaka do drama izvedenih s mladeži. U drugom razredu djeca igraju neku basnu, legendu ili pjesmicu. Razred tvori deklamirajući kor, nekoliko učenika na glavi ima kapu tada započinje igra.



Slika 22. Bajka kao igrokaz (prema Carlgren, 1991)

U četvrtom i petom razredu nalazimo ono najvažnije gdje djeca glume u „pravom“ kazalištu s individualnim ulogama i igranim dijalozima. Ubrzo su uvidjeli da učenici od desete do četrnaeste godine samo u iznimnim slučajevima uspijevaju izvesti individualne uloge. Njima je teško „govoriti prirodno“ i nakon kratkog vremena oni izgube volju igrati kazalište. Često učitelj izvlači pogrešan zaključak da su kazalište i igre nešto što se može činiti samo s malom djecom ili pak s posebno zainteresiranom i nadarenom većom djecom. Kada bi sve igre bile jednokratni doživljaji, npr. prilikom slavlja završetka škole, onda dojmovi ne bi imali trajnu vrijednost (Carlgren, 1991).

*„Gledanjem i samostalnim stvaranjem, riječima, gestama, ritmovima i pokretima svih vrsta pobuđuju se osjećaji za život, koji bi možda tijekom čitava ljudskog života ostali neprobudjeni“ (Carlgren, 1991, str. 174).*



## 7. SLOBODNA ŠKOLA

Škole koje je utemeljio Rudolf Steiner organizirane su kao slobodne škole u koje spadaju skoro sve privatne škole u Njemačkoj. Na temelju njegovih ideja o tročlanosti waldorfska škola je ustanova slobodnog duhovnog života. Nastavno vijeće škole ne poznaje hijerarhiju. Bira se jedno tijelo u kojem su roditelji i učitelji te oni predstavljaju školu u javnosti. Odluke se ne donose demokratskim zaključcima većine, nego uvijek jednoglasno. To znači da se pregovara i radi na problemu dok se svi ne uvjere u rješenje (Seitz i Hallwachs, 1997).

Slobodna waldorfska škola nosi i naziv samoupravne škole zbog načina unutarnje organizacije i donošenja odluka o bitnim pedagoškim i organizacijskim pitanjima. Samoupravljanje je bitno obilježje unutarnje komunikacije između svih subjekata. Waldorfske škole mogu poslužiti kao pogodna školska institucija bez klasičnog ocjenjivanja brojkama, bez krutog predmetno – satnog sustava rada, oslanjanjem samo na proučavanje prirode i društvene okoline sustavom rada po epohama. Kada se temeljno upozna waldorfska škola i waldorfska pedagogija, nemoguće je ostati neutralan. Oni koji taj model škole upoznaju površno, pojedine segmente unutarnje organizacije komentiraju ocjenjujući ih kao zanimljive, originalne, prihvatljive ili neprihvatljive i slično (Matijević, 2001).

Danas najviše djece u Hrvatskoj pohađa državne škole, koje su u posljednjih pedesetak godina i jedine školke kod nas. Unatrag deset godina ipak postoji mogućnost izbora drugačije škole, ali još uvijek vlada veliko nepovjerenje prema mogućnosti kvalitetnog odmaka u programu u odnosu na državnu školu, a privatne škole su i skuplje (Gotovac, 2009).

Učitelji razredne nastave, predmetne nastave i roditelji čija djeca pohađaju osnovne škole slabo poznaju alternativne pedagoške koncepcije, te samim time predstavljaju male šanse za razvoj privatnih i osnovnih škola u primarnom obrazovanju (Rajić, 2008).

## 8. WALDORFSKA ŠKOLA U ZAGREBU

Školska zgrada koju je Waldorfska škola u Zagrebu dobila na korištenje od Gradskog poglavarstva Grada Zagreba prema zaključku od 28.07.2004., izgrađena je 1960. godine. Zgrada ima 480 m<sup>2</sup> unutrašnje površine. U prizemlju objekta se nalaze četiri učionice, zbornica, tajništvo i sanitarni čvor, a u podrumskom dijelu još jedna učionica, blagovaonica, kuhinja, kotlovnica i ostava. Školski odbor ima sedam članova. Ravnateljica škole je Danijela Žura. Članove imenuje Osnivač: dva člana iz reda učitelja i stručnih suradnika, dva člana iz reda roditelja učenika koji nisu radnici škole prema prijedlogu Vijeća roditelja, tri člana od strane Osnivača. Članovi Školskog odbora imenuju se na vrijeme od dvije godine i mogu biti ponovo imenovani (<http://www.waldorfska-skola.com/>).

Školarina za školsku godinu 2017./2018. iznosila je 15.600,00 kn. Ako školu istodobno pohađa dvoje ili više djece iz iste obitelji, roditelj ima pravo na popust: za drugo dijete 50%, za treće dijete 80%, a za četvrto i iduće 100%. Glavna nastava obuhvaća hrvatski jezik, matematiku, prirodu i društvo, povijest, fiziku, kemiju, zemljopis i biologiju. Predmetna nastava obuhvaća glazbenu kulturu, likovnu kulturu, tjelesnu kulturu, euritmiju, engleski jezik, njemački jezik, religijsku kulturu, zbor i orkestar. Praktična nastava obuhvaća obrt, vrtlarstvo i ručni rad (<http://www.waldorfska-skola.com/>).



Slika 23. Waldorfska škola u Zagrebu

Od prvog razreda djeca uče dva strana jezika – engleski i njemački. Nastava se odvija po posebno osmišljenim principima prilagođenom dobi djece. U nižim razredima uče jezik kroz društvene igre i slične interaktivne sadržaje. Na taj način strani jezik usvajaju lako, prirodno i s interesom. U školi djeca uče svirati flautu, koja se počinje poučavati od prvog razreda, također sva djeca sudjeluju u školskim priredbama te u zboru i orkestru. U Waldorfskoj školi glazba se učenicima približava kroz različite sadržaje i predmete, a ne samo na satu glazbenog, npr. matematika, zemljopis, povijest, hrvatski, fizika... Velika pozornost u školi posvećena je zdravoj i uravnoteženoj prehrani djece. Biraju se prirodne i zdrave namirnice, a kuhar svaki dan priprema svježe i domaće obroke. Vrtlarstvo je redovan predmet u školi. Učenici uče o prirodi i ekološkom uzgoju biljaka kroz vlastito iskustvo. Waldorfska škola surađuje sa stručnjacima za prirodan i biodinamički uzgoj te se u školi održavaju radionice. Slobodne aktivnosti u sklopu škole su: učenje francuskog jezika kroz glumu, poduka sviranja gitare, violine, flaute i blokflaute, tečajevi plivanja za početnike i one naprednije, ritmika s elementima klasičnog baleta. Od prvog do četvrtog razreda koriste se udžbenici iz matematike i hrvatskog jezika, a od petog do osmog razreda iz matematike, hrvatskog jezika, engleskog i njemačkog jezika, povijesti, biologije, geografije, fizike i kemije (<http://www.waldorfska-skola.com/> )

<p><b>ZA UČITELJA GLAVNE NASTAVE – RAZREDNI UČITELJ</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. završen diplomski sveučilišni studij</li> <li>2. najmanje dvogodišnja naobrazba za waldorfske učitelje</li> <li>3. ispunjavanje zdravstvenih uvjeta potrebnih za izvođenje nastave</li> </ol>
<p><b>ZA UČITELJA PREDMETNE NASTAVE</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. završen diplomski sveučilišni studij</li> <li>2. najmanje dvogodišnja naobrazba za waldorfske učitelje</li> <li>3. ispunjavanje zdravstvenih uvjeta potrebnih za izvođenje nastave</li> <li>4. poznavanje hrvatskog jezika i latiničnog pisma</li> </ol>
<p><b>UČITELJ PRAKTIČNE NASTAVE</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. završen diplomski sveučilišni studij</li> <li>2. najmanje dvogodišnja naobrazba za waldorfske učitelje</li> <li>3. ispunjavanje zdravstvenih uvjeta potrebnih za izvođenje nastave</li> </ol>

Slika 24. Kriteriji za rad učitelja u Waldorfskoj školi

U Waldorfskoj školi postoji kućni red kojeg učenici moraju poštivati:

1. Radno vrijeme škole je od 8:00 do 17:00. Učenici trebaju doći u školu barem 5 minuta ranije kako bi nastava mogla početi na vrijeme. Učitelji dolaze u školu 10 minuta ranije kako bi dočekali svoje učenike prije početka nastave. Ako učenik slučajno zakasni treba pričekati pred vratima da razred završi s izrekom i tek onda tiho ući.
2. Prije ulaska u školsku zgradu učenici neizostavno čiste obuću na otiraču, obuvaju papuče i ostavljaju uredno složene cipele.
3. U svim učionicama i u dvorani, osim u radionici obrta, učenici nose papuče ili prikladnu obuću za euritmiju i TZK tijekom cijele školske godine.
4. Učenicima je zabranjena upotreba mobilnih telefona u školi i u školskom dvorištu tijekom cijelog vremena provedenog u školi. U slučaju da ga učenici trebaju koristiti, rade to u dogovoru s razrednim učiteljem. Roditelji su obvezni za vrijeme boravka u školi isključiti svoje mobitele. U slučaju da ih moraju koristiti, potrebno je izaći izvan školskog dvorišta.
5. U školu je dopušteno doći biciklom, koturaljkama, romobilom i sličnim sredstvima, ali se njima ne smiju koristiti tijekom boravka u školskom dvorištu i vrtu škole.
6. Za vrijeme velikog odmora dežurna su dva učitelja. Jedan dežura u hodniku, drugi iza škole. Učitelj koji dežura iza škole pazi da djeca ne odlaze izvan školskog dvorišta.
7. Za vrijeme malih odmora učenici ostaju u razredu i pripremaju se za sljedeći sat. Dežurni učenik briše ploču i prozračuje učionicu, a svi učenici zajedno brinu za urednost i čistoću tijekom boravka u učionici.
8. Prije odlaska kući svi učenici trebaju pospremiti i očistiti svoje klupe. Stolice trebaju podignuti na klupe. Dežurni učenici trebaju pospremiti i pomesti razred, obrisati ploču i paziti da obuća ostanu uredno složena. Učitelji koji održavaju posljednji sat nastave provjeravaju jesu li učenici obavili svoje zadatke. Dežurni učenici napuštaju učionicu tek kad je učitelj pregleda. Ako je nešto ostalo nepospremljeno učenici ostaju u učionici dok ne dovrše svoju dužnost.

(<http://www.waldorfska-skola.com/> )

## 9.ZAKLJUČAK

Rudolf Steiner osnovao je prvu waldorfsku školu 1919. godine u Njemačkoj. Iz waldorfskog školskog pokreta nastali su waldorfski dječji vrtići. Njegove ideje naišle su na dobar odjek i u inozemstvu, posebno na seminarima u Engleskoj. Općenito, to je vrijeme javljanja brojnih alternativnih, didaktičkih i pedagoških koncepata koje su nastale jer su roditelji bili nezadovoljni krutim školskim sustavima koji nisu bili po mjeri djeteta.

Waldorfske škole više su prilagođene djetetu nego državne, nastoje ostvariti skladan razvoj duha i tijela te stvoriti školu po mjeri djeteta. Veliku pozornost pridaju i praktičnom radu i radu s rukama, a poznato je da rad s rukama doprinosi i razvoju ljudskog mozga. U dvanaestogodišnjem periodu školovanja nastoji se dokazati da nema netaleantiranih pojedinaca, već da su svi pojedinci za nešto više sposobni i zainteresirani. Uz takav pedagoški koncept u prvom planu je pojedinac, a ne školski program i društveni zadatci koji se postavljaju pred školu. U waldorfskim školama nema udžbenika, učitelj koji osam godina radi s jednom generacijom učenika uzima studijski dopust tijekom kojeg proučava antropozofiju, sudjeluje na waldorfskim seminarima te sređuje dojmove osmogodišnjeg rada s učenicima.

Važno je upoznati različite didaktičke i pedagoške koncepte kako bismo ih bolje razumjeli te spoznali važnost njihovog razvijanja jer oni otvaraju vrata školskog pluralizma koji je iznimno važan za svaku državu.

## LITERATURA

Bezić, Ž. (1999). Waldorfska pedagogija. *Crkva u svijetu*, 34(4), 437-449. Preuzeto 20. prosinca 2017. iz <http://hrcak.srce.hr/file/77982>.

Carlgren, F. (1991). *Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera: slike i izvješća iz međunarodnog pokreta waldorfskih škola*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju,

Centar dr. Rudolfa Steinera-antropozofija. (2016) Preuzeto 03. siječnja 2018. iz <https://centar-rudolf-steiner.com/antropozofija/>

Doutlik, K. (2015). Status medija u waldorfskoj školi. *Medijska istraživanja*, 21(1), 101 - 119. Preuzeto 20. prosinca 2017. iz <http://hrcak.srce.hr/file/209596>.

Doutlik, K. (2015a). Stavovi roditelja o suradnji s učiteljima u Waldorfskoj školi. *Školski vjesnik*, 63(4), 531-552. Preuzeto 21. prosinca 2017. iz <http://hrcak.srce.hr/file/200699>.

Glockler, M. (1990). *Što je waldorfska pedagogija?* Zagreb: Društvo prijatelja waldorfske pedagogije Zagreb,

Gotovac, B. (2009). Mogućnost primjene nekih ideja iz alternativnih škola. *Školski vjesnik*, 58(1), 81-87. Preuzeto 01. svibnja 2018. iz <https://hrcak.srce.hr/file/122828>

Gregorić, M. i Lukša, Z. (2017). Cijeloživotno obrazovanje po principima dr. Rudolfa Steinera. *Znanstveno stručni časopis*, 7(1), 249-268. Preuzeto 01. srpnja 2018. iz <https://hrcak.srce.hr/183459>

Godišnji plan i program za osnovnu Waldorfsku školu. Preuzeto 20. prosinca 2017. iz [http://www.waldorfska-skola.com/uploads/2/8/2/3/28237655/godisnji\\_plan\\_2017-18.pdf](http://www.waldorfska-skola.com/uploads/2/8/2/3/28237655/godisnji_plan_2017-18.pdf)

Institut za waldorfsku pedagogiju. (2011) Preuzeto 10. veljače 2018. iz <http://www.iwp.hr/steiner.html>

Jagrović, N. (2007). Sličnosti i razlike pedagoških modela Marije Montessori, Rudolfa Steinera i Célestina Freineta. *Školski vjesnik*, 56(1-2), 65-77. Preuzeto 01. srpnja 2018. iz <https://hrcak.srce.hr/82653>

Matijević, M. (2001). *Alternativne škole: didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta,

Paschen, H. (2014). Waldorfsko obrazovanje i škole Rudolfa Steinera kao tema u odgojno-obrazovnim znanostima. *Croatian Journal of Education*, 16(1), 191-215. Preuzeto 21. prosinca 2017. iz <http://hrcak.srce.hr/file/178258>

Rajić, V. (2008). Stavovi učitelja i roditelja o razvoju privatnog i alternativnog osnovnog školstva u Republici Hrvatskoj. *Odgojne znanosti*, 10(2), 329-347. Preuzeto 01. svibnja 2018. iz <https://hrcak.srce.hr/29573>.

Roditelji.hr. (2008) Preuzeto 28. lipnja 2018 iz <http://www.roditelji.hr/vrtic/waldorfska-pedagogija-u-sluzbi-odgoja-slobodnih-ljudskih-bica/>

Seitz, M. i Hallwachs, U. (1997). *Montessori ili Waldorf?* : knjiga za roditelje, odgajatelje i pedagoge. Zagreb : Educa,

Steiner, R. (1995). *Odgoj djeteta: sa gledišta duhovne znanosti*. 2. izd. Zagreb : Društvo za waldorfsku pedagogiju Hrvatske,

Steiner, R. (1995a). *Pedagoška osnova i ciljevi waldorfske škole*: tri priloga. Zagreb : Društvo za waldorfsku pedagogiju Hrvatske.

Steiner, R. (2008). *Uvod u waldorfsku pedagogiju*: duhovne osnove vaspitanja: devet predavanja održanih u Oxfordu, Engleska. Sarajevo: Buybook,

Transformacija svijesti. (2017) Preuzeto 28. lipnja 2018. iz <https://2012-transformacijasvijesti.com/opcenito/waldorfska-pedagogija-i-rudolf-steiner>

Waldorfska škola u Zagrebu. (1993) Preuzeto 20. prosinca 2017. iz <http://www.waldorfska-skola.com/>

WUZ - Udruga roditelja i učitelja Waldorfske škole u Zagrebu. Preuzeto 27. prosinca 2017. iz <http://www.wuz.hr/>

## POPIS SLIKA

Slika 1. Rudolf Steiner preuzeto iz <http://www.iwp.hr/images/steiner.jpg> (14.01.2018)

Slika 2. Prva zgrada Goetheanum preuzeto iz <http://www.iwp.hr/images/goetheanum0.jpg> (10.02.2018)

Slika 3. Dijete oponaša majku preuzeto iz <https://i2.wp.com/autizam.net/wp-content/uploads/2015/11/wp-id-wp-1447516112959-1-1.jpeg?w=500&ssl=1> (03.03.2018)

Slika 4. Djeca mijese tijesto preuzeto iz [http://www.djecjaposla.com/wp-content/uploads/2017/06/DSC\\_0035-e1498136229466-743x1024.jpg](http://www.djecjaposla.com/wp-content/uploads/2017/06/DSC_0035-e1498136229466-743x1024.jpg) (11.03.2018)

Slika 5. Radionica u dječjem vrtiću preuzeto iz [https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTGLr0zPiNvOROackBr8BsSqz\\_bwqQ0wP156yu\\_Oj7-ZBKPo27X](https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTGLr0zPiNvOROackBr8BsSqz_bwqQ0wP156yu_Oj7-ZBKPo27X) (15.03.2018)

Slika 6. Tablica predmeta (preuzeto od Matijević, 2001)

Slika 7. Tjedni raspored za 7. i 8. razred (preuzeto od Matijević, 2001)

Slika 8. Razni oblici u geomeriji (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 9. Simetrični oblici (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 10. Vježba s bojama u crvenom (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 11. Vježba bojama (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 12. Lutke i različite životinje (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 13. Bothmer-gimnastika (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 14. Euritmjska predstava 12. razreda (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 15. Moćni kralj na konju se svodi na mršavo i blijedo „K“ (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 16. Bajka iz jednog 1. razreda (preuzeto od Carlgren, 1991)



Slika 17. Listovi za zbrajanje, cvjetovi za dijeljenje i cvjetići za množenje (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 18. Računanje u 3. i 4. razredu (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 19. Lav u lovu (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 20. Deblo i brežuljak ispunjavaju istu funkciju (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 21. Brod se probija kroz polarni led (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 22. Bajka kao igrokaz (preuzeto od Carlgren, 1991)

Slika 23. Waldorfska škola u Zagrebu preuzeto iz <http://www.waldorfska-skola.com/uploads/2/8/2/3/28237655/5225967.png?880> (10.06.2018)

Slika 24. Kriteriji za rad učitelja u Waldorfskoj školi preuzeto iz [http://www.waldorfska-skola.com/uploads/2/8/2/3/28237655/godisnji\\_plan\\_2017-18.pdf](http://www.waldorfska-skola.com/uploads/2/8/2/3/28237655/godisnji_plan_2017-18.pdf) (10.06.2018)

## **Izjava o samostalnoj izradi rada**

### **IZJAVA**

Izjavljujem da sam diplomski rad izradila samostalno, isključivo znanjem stečenim na Učiteljskom fakultetu, služeći se navedenim izvorima podataka.

U Petrinji, srpanj 2018.